

A KATOLIKUS EGYHÁZ VISZONYA AZ IMRÉDY-KORMÁNY POLITIKÁJÁHOZ

– *A korabeli katolikus egyházi sajtó tükrében* –

BEVEZETÉS

Dolgozatomban a katolikus egyház álláspontjáról, viszonyáról írok Imrédy Béla kormányához, különös tekintettel a korabeli, eddig fel nem dolgozott katolikus sajtóra (Nemzeti Újság, Új Nemzedék). Főiskolai tanulmányaim alatt megragadott Imrédy Béla élettörténete: egy angolbarát, jobboldali közgazdász milyen tényezők következtében vált németbarát, erősen szélsőjobboldal felé húzó politikussá. A szakirodalom egységesen kieli fordulatként említi ezt a változást, mely később bukásához is vezetett. A kormányzó és köre mindenképp meg akart válni miniszterelnökétől. Dolgozatomban azt vizsgáltam, hogy a katolikus egyház megítélése Imrédyről mennyire változott jobbratolódásával, és egyes intézkedései hogyan érintették az egyházat?

Előljáróban nem tekinthetek el attól, hogy pár szót írjak a katolikus egyház helyzetéről a Horthy-korszakban és Imrédy életéről röviden. Majd a dolgozat fő részében kitérek Imrédy miniszterelnökségének elemzésére. Részletesen szólok az első zsidótörvénnyel kapcsolatos egyházi álláspontról a napilapok cikkeiből idézve. A második zsidótörvénnyel kevésbé foglalkozom, mivel hatályba lépése a következő miniszterelnök idején történt. Igaz, mindkét törvény kidolgozásában jelentős szerepet vállalt Imrédy Béla, mégis az egyházi felszólalások a második törvénnyel kapcsolatban Imrédy távozása után hangzottak el az országgyűlésben. Ugyanez igaz a honvédelmi törvényre is.

A témámra való tekintettel az egyház zsidómentő tevékenységével sem foglalkozom. Imrédy lemondása után a politikai életben továbbra is tevékeny maradt 1944-ig. Befejezésként erről is említést teszek.

Imrédy kormányának tanulmányozásával behatóan eddig egyedül Sipos Péter foglalkozott. Más szakirodalmak csak kisebb fejezetekben térnek ki rá. Azért is időszerű a kérdés vizsgálata, hogy eloszlassuk azt a téves vélekedést, miszerint a katolikus egyház

a Horthy-korszakban mindenre pusztán „rábólintott”, lelkesen üdvözölve mindent – kritika nélkül. Dolgozatom segítséget igyekszik nyújtani a katolikus egyház Horthy-rendszerhez való viszonyának objektívebb értékeléséhez.

1. A KATOLIKUS EGYHÁZ HELYZETE A HORTHY-KORSZAK MAGYARORSZÁGÁN

A katolikus egyház Magyarországon 1848-ig államvallás volt (1848. évi XX. törvénycikk). Azután az ún. bevett felekezetek rendszerében jogilag azonos helyre került a többi keresztény egyházal.¹ A katolikus egyház nagybirtokainak megtartása révén, társadalmi pozícióit megtartva, megőrizte kiemelkedő szerepét és közjogi kiváltságainak nagy részét is.² Míg a dualizmus kori Magyarország alapvetően liberális államrendszere komoly lépéseket tett az állam és az egyházak elválasztására,³ addig 1919 után ezzel ellentétes folyamatok indultak el. Bár jogilag nem változott az állam és az egyházak viszonya, mégis a korábnál erősebb összefonódás tapasztalható. Az egyházak a Horthy-rendszer konszolidáló elemei voltak.

A trianoni új határok következtében a lakosság felekezeti összetétele módosult. A román, a szerb és a ruszin lakosság leválásával a görögkeleti (ortodox) és a görög katolikus egyház híveinek aránya jelentősen csökkent. A katolikusoké viszont 49%-ról (1910) 64%-ra, a reformátusoké 14-ről 21%-ra emelkedett. Az izraeliták részaránya (5%) nem változott jelentősen, az evangélikusoké 7-ről 6%-ra csökkent.⁴ Tehát tovább növekedett a katolikusok abszolút többsége, míg a protestáns felekezetek lényegében megőrizték számarányukat. Önmagában már ez a tény is jelzi, hogy a Horthy-korszak keresztény-nemzeti mentalitásának, eszmerendszerének, szimbólumainak elsődleges hordozója a katolikus egyház volt, amely ekkor újabb reneszánszát élte Magyarországon.

1 Vö. GERGELY ANDRÁS: *Magyarország története a 19. században*. Osiris, Budapest, 2003, 242. A bevett vallás teljes vallásszabadságot élvező, belső egyházi önkormányzattal, vagyonszerzési joggal rendelkező, államilag elismert felekezet.

2 Vö. GERGELY JENŐ: *Katolikus egyház, magyar társadalom 1890–1986*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989, 24–25.

3 Ezek az 1894–1895-ben kiadott törvények (kötelező polgári házasság, állami anyakönyvezés, bevezette a „felekezeten kívüli” státust, izraelita vallás bevett felekezet, stb.). Vö. GERGELY ANDRÁS: i. m. 406–407, 417–420.

4 Vö. ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Budapest, 2004, 189. Ezekkel megegyező adatokat ír Gergely Jenő is, mindössze az izraelita felekezet arányát 6%-ra teszi. Vö. GERGELY JENŐ: i. m. 25–28.

Az elszakított területeken élő magyarság többsége szintén katolikus volt. A békeszerződésben biztosított kulturális jogaik megóvása tehát épp úgy magyar állami érdek volt, mint egyházi érdek. Tehát a nemzeti, kulturális érdekek egybeestek a vallási érdekekkel, mert a nemzeti nyelv, kultúra az egyházi keretekben őrződött meg leginkább.⁵ A trianoni határok nem estek egybe az egyházmegyék határaival. A katolikus egyház földbirtokainak és egyéb vagyonának a fele az utódállamokhoz került. Mivel a Horthy-rendszernek az elcsatolt területek visszaszerzésére irányuló törekvése megegyezett a magyar egyház vezetőinek elképzeléseivel, ez is előmozdította a köztük lévő jó viszony megszilárdítását.

A kedvező kapcsolatban főleg a királykérdés és a főkegyúri jogokat érintő viták okoztak átmeneti nehézségeket. Az 1920. évi I. törvénycikk kimondta, hogy a kormányzó a főkegyúri jogokat nem gyakorolja.⁶ A püspökök kinevezésének joga ezzel visszazállt az Apostoli Szentszékre, a városok és a magán kegyurak azonban továbbra is gyakorolták a lelkészválasztást, illetve a bemutatás jogát. 1927-ben szóbeli megegyezés (*intesa semplice*, azaz egyszerű megegyezés) jött létre, mely szerint a Vatikán a kinevezések előtt bizalmas tárgyalást folytat a magyar kormánnyal, és elismeri a kormánynak azt a jogát, hogy a Vatikán jelöltjével szemben a politikai ellenvetésen kívül másfajta jellegű ellenvetést is tehet.⁷ A későbbiekben a Vatikán álláspontja az volt, hogy „»Ha majd ismét koronás, törvényes királya lesz Magyarországnak, akkor a Szentszék hajlandó lesz mérlegelés tárgyává tenni, hogy mely előjogok illetik meg a királyt az egyházi kinevezések kérdésében.« Tehát csak annyit ígért meg Gasparri [bíboros – *D. K. J. megj.*], hogy a kérdést mérlegelni fogják majd, ha lesz törvényes, megkoronázott királyunk. Ez pedig semmit sem jelentett.»⁸

A katolikus egyház kiemelt helyzetének egyik jele volt, hogy az esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása számos esetben a kormányzó utáni közjogi méltóság szerepét töltötte be. A törvényhozásban való hatékony részvételt szolgálta, hogy a katolikus püspöki kar az évente kétszer – tavasszal és ősszel – tartott konferenciájukon előzetesen megtárgyalhatta az egyházat is érintő törvényjavaslatokat. A katolikus és a protestáns főpapok hivatalból tagjai voltak a felsőháznak, és számos pap és lelkész foglalt helyet a képviselőházban politikai pártállásuk szerint megválasztva. A végrehajto hatalomban való részvétel legfontosabb pozíciója a vallás- és közoktatásügyi miniszteri poszt birtoklása volt, amelyet csak hívő katolikus államférfi tölthetett be. Döntéséinél

5 Vö. ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve*– Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 1996, 267–268.

6 Vö. *Magyar Törvénytar, 1920. évi törvénycikkek*, Franklin-Társulat, Budapest, 1921, 12.

7 Vö. SZÁNTÓ KONRÁD: *A Katolikus egyház története*. 2. köt. Ecclesia, Budapest, 1984, 579–580.

8 BARCZA GYÖRGY: *Diplomataemlékeim 1911–1945*. 1. köt. Európa – História, Budapest, 1990, 293–294.

illetl kikérnie Esztergom véleményét. Fontos volt még a hadseregben a táborig lelkész, élén a tábornoki rangú katolikus és protestáns tábori püspökkel. 1920-ban került sor a katolikus tábori püspökség felállítására, élén P. Zadravecz István ferences házfőnökből lett tábori püspökkel. A katolikus reneszánsz abban is megmutatkozott, hogy a korszakban megduplázódott a szerzetesek és az apácák létszáma.⁹

Az egyház és az állam közti együttműködésnek legjelentősebb területe az iskolaügy volt. A Horthy-korszak kormányai az egyházaknak döntő szerepet kívántak biztosítani az ifjúság nevelésében, még a felekezeti iskolák körén kívül is. Valamennyi idevágó törvény preambulumban leszögezték, hogy Magyarországon az oktatás keresztény vallásérkölsi és hazafias alapon történik. Az adott iskolatípusban folyó oktatás-nevelésnek ezen kellett alapulnia, függetlenül az iskolafenntartótól. A hitoktatás is kötelező volt a középiskoláig bezárólag. Az egyházak a közoktatás három szférájában rendelkeztek meghatározó szereppel, illetve abszolút többséggel az iskolafenntartást illetően. Először is az elemi népiskolákban, ahol az elemi iskolák abszolút többségét birtokolták. A másik szint a középiskola, pontosabban a gimnáziumok. Ezeknek is a többségét az egyházak tartották kézben. Végül igencsak komoly hatása volt annak, hogy a korszakban a tanítónőképzés majd 75–80%-a az egyházak kezében volt, hiszen ez azt jelentette, hogy a nem egyházi fenntartású tanintézetekben is az egyházi képezdékben végzett pedagógusok tanítottak.¹⁰ Az egyes vallásfelekezeteken belül kétségtelenül a római katolikus egyháznak volt a legjelentősebb szerepe. Például az 1935/36. iskolaévben az összes elemi iskoláknak 41,3%-a volt katolikus.¹¹

Fontos szerepe volt az egyházaknak, főleg a katolikus egyháznak a gazdasági életben is, hiszen az utóbbi csaknem 1 millió hold nagybirtoka révén az agrárérdekek egyik leghatékonyabb érvényesítője volt. De ez a birtok nem egy kézben volt, hanem több száz birtokos között oszlott meg. Továbbá „célvagyon” is volt, vagyis nem csak egy személy vagy család jólétét biztosította, hanem több ezer pap, papnövendék, szerzetes és tanítószemélyzet megélhetéséről gondoskodott, és számos egyházi intézményt, iskolát tartott fenn.¹²

A múlt századfordulón kibontakozó politikai katolicizmus az érdekérvényesítés saját eszközeihez folyamodott, amikor külön katolikus politikai mozgalmat, illetve pártot hozott létre. Az 1895-ben létrejött Katolikus Néppárt többé-kevésbé legitim

9 Vö. GERGELY JENŐ – KARDOS JÓZSEF – ROTTLER FERENC: *Az egyházak Magyarországon Szent Istvántól napjainkig*. Korona, Budapest, 1997, 169–193.

10 Vö. uo. 174–175.

11 Vö. LÁSZLÓ T. LÁSZLÓ: *Egyház és állam Magyarországon 1919–1945*. Szent István Társulat, Budapest, 185–188.

12 Vö. uo. 231.

utódpártjaként a Horthy-korszakban is jelen volt a parlamentben egy hivatalosnak tekintett keresztény párt, amely – legalábbis erkölcsileg – maga mögött tudhatta a katolikus püspöki kar támogatását. A Horthy-korszak keresztény politikai pártja azonban részint megcsontosodott konzervativizmusa, részint a hierarchiának való alárendelődése miatt nem lehetett sikeres, és ezáltal nem is tudott önálló politikai arculatot kialakítani.¹³

Az 1930-as években kibontakozóban volt az olasz-magyar közeledés, így a magyar államférfiak többször megfordultak Rómában, „...minden alkalommal kihallgatásra jelentkeztek a pápánál is. Elképzelhetetlen lett volna, hogy a Rómába jövő magyar miniszterelnökök ezt meg ne tegyék, hiszen a magyar–szentszéki viszony jó, sőt kitűnő volt.”¹⁴ – írja emlékirataiban Barcza György, szentszéki magyar követ. Míg az Apostoli Szentszék a környező országokkal szinte kivétel nélkül szerződéses viszonyba került (konkordátum vagy *modus vivendi* formájában), addig Magyarország esetén egyikre sem került sor. Általános vélemény szerint azért nem volt erre szükség, mert az alapelvekben mindkét fél egyetértett. Így kézen fekvő volt, hogy a vitás kérdéseket részleges megállapodásokkal rendezzék. Magyarország és az Apostoli Szentszék barátságos kapcsolatai még inkább felértékelődtek 1938 után, amikor megkezdődött a történelmi Magyarország részbeni helyreállítása. A Szentszék rövid úton helyreállította az eredeti, 1918 előtti állapotot, illetve az új magyar államhatároknak megfelelően rendezte azokat.¹⁵

Összefoglalóan megállapítható, hogy a magyar történelmi keresztény egyházak valláserkölcsi és hitbuzgalmi tevékenységükkel társadalomszervező és rendszermegtartó szerepet tölthettek be.¹⁶ Tehát a Horthy-rendszer és az egyházak között hatékony együttműködés állt fenn.¹⁷

2. IMRÉDY BÉLA CSALÁDJA, IFJÚKORA ÉS POLITIKAI PÁLYAFUTÁSA 1938-IG

Imrédy Béla 1891. december 29-én született Budapesten. Családja morvaországi eredetű. A dédapja, Heinrich Ferenc 1845-ben vette fel az Imrédy nevet.¹⁸ Imrédy egyik dédapjának eredeti vallása fontos tényezővé vált idővel. Nagyanyjának, Vajkay

13 Vö. GERGELY JENŐ – KARDOS JÓZSEF – ROTTLER FERENC: i. m. 175–176.

14 Vö. BARCZA GYÖRGY: i. m. 275. Barcza György 1927. szeptemberétől 1938. májusáig volt szentszéki magyar követ.

15 Vö. ZOMBORI ISTVÁN: i. m. 270.

16 Katolikus szervezetek és mozgalmak leírását ld. GERGELY JENŐ: *Katolikus egyház*. 50–54.

17 Vö. PÓLÓSKAI FERENC – GERGELY JENŐ – IZSÁK LAJOS: *20. századi magyar történelem 1900–1994*. Korona, Budapest, 2004, 241–242.

18 Vö. *Nemzeti Újság*, 1939. január 17. 3–4.

Karolinnak édesapja valószínűleg izraelita vallásban született és hét esztendő volt, amikor 1814-ben szüleiével, tehát Imrédy ükapjával és ükanyjával áttért a római katolikus hitre.¹⁹ Még a német álláspont is az volt, hogy „a zsidó vérkeveredés Imrédynél csekély”²⁰, ennek ellenére politikai ügygé, ürügygé vált az eset.

A budapesti piarista gimnáziumban nyolc esztendőt töltött el. A budapesti tudományegyetem jogi karán 1913 szeptemberében doktori oklevéllel fejezte be tanulmányait. 1914. július 28-án az Osztrák-Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának.²¹ Az első világháború kitörését követően októberben Imrédy bevonult katonának. 1918 novemberében huszár főhadnagyként szerelt le. A vesztes Magyarország sorsát megpecsételő békeszerződés aláírására 1920. június 4-én került sor a versailles-i királyi palotát övező park Grand Trianon nevű kastélyában.²²

Imrédy miután pénzügyi szakvizsgát tett, még katonáskodása idején kinevezték gyakornoknak a budapesti pénzügyigazgatósághoz. A biztos állás lehetővé tette, hogy családot alapítson. Feleségül vette Nelky Irént és 1918-ban megszületett Tamás nevű első gyermekük. Őt követte 1920-ban János, 1928-ban Andrea. 1919 januárjától 1921 végéig a pénzügyminisztériumban dolgozott miniszteri titkárként. Nagyra becsülték széles körű közgazdasági tudását és hivatalnoki alaposágát. 1919-ben alakult meg a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete, közkeletű nevén TÉBE. A szervezet feladata az volt, hogy képviselje a pénzintézetek és a bankárok érdekeit, biztosítsa az egyöntetű eljárást üzleti és jogi dolgaikban. Imrédy 1922 januárjától a pénzintézeti érdekképviselet titkára, majd 1924-től főtitkára lett. Pályafutása tovább ívelt fölfelé. 1926 januárjában a Magyar Nemzeti Bankban²³ igazgatóhelyettesé nevezték ki, és megbízást kapott a közgazdasági tanulmányi és statisztikai osztály megszervezésére is. Osztályát 1928-ban önálló üzletvezetőségi osztályként beépítették a bank szervezetébe. Ő maga igazgatóvá lépett elő és tagja lett az üzletvezetőségeknek.²⁴

A két világháború közötti Magyarország történetében az 1930-as évek fordulója éles határvonalat képez. Az 1929 és 1933 között tartó gazdasági világválság az ipari termelés zuhanásával, munkanélküliséggel, pénzügyi összeomlással, és több országban a szélsőjobboldal előretörésével járt együtt. Egyben megkérdőjeleződött a Párizs környéki békerendszer. Ezek a folyamatok a gazdaságban az állami beavatkozás felerősödését, a

19 Vö. *Nemzeti Újság*, 1939. február 16. 4.

20 TELEKI ÉVA (szerk.): *A Wilhelmstrasse és Magyarország: német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944*. Kossuth, [Budapest], 1968, 193. sz. dokumentum.

21 Vö. GERGELY ANDRÁS: i. m. 528–540.

22 A területi, lakossági, és egyéb veszteségekről ld. ROMSICS IGNÁC: i. m. 141–149.

23 A Magyar Nemzeti Bankot 1924-ben alapították. Az államtól függetlenül részvénytársaságként működött, és a bankjegykibocsátás monopóliumával ruháztak fel.

24 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. Elektra, Budapest, 2001, 5–8.

nemzetközi viszonyokban a revíziót,²⁵ a társadalmi-politikai berendezkedést illetően a liberális-demokratikus rendszerek megingását és az autokratikus, némely országban pedig a totalitárius törekvések előtérbe kerülését jelentette. Magyarországon ezek az események Bethlen István távozásához, majd a Károlyi Gyula vezette kormány után Gömbös Gyula hatalomra kerüléséhez vezettek.²⁶

A Gömbös-kormányban Imrédy, mint pénzügyminiszter kapott helyet. Politikai tekintélyét tovább növelte, hogy 1933 márciusában, a kormánypárt színeiben, országgyűlési képviselő lett a jászberényi kerületet képviselve. Továbbá részt vett Gömbös politikai programját tartalmazó Nemzeti Munkatervének előkészítésében.²⁷ A mezőgazdaságot sújtó értékesítési válság következtében a gazdák többsége eladósodott. Imrédy munkájának köszönhetően 1933 októberében hatályba lépett a 14.000/1933. számú miniszterelnöki rendelet, amely bevezette a gazdavedelem intézményét. Azok a gazdaadósok, akiknek telekkönyvileg nyilvántartott adóssága meghaladta ingatlanaik kataszteri tiszta jövedelmének tizenötszörösét, birtokukat „védetté” nyilvánították, azaz a hitelező két esztendeig nem kérhetett végrehajtást. A pénzügyintézeteket a kamatkiesésért az állami kamat-hozzájárulási alap pótolta. A későbbi 1933. évi XXVII. törvénycikk pedig alkalmasnak bizonyult arra, hogy megmentse a sok ezer gazdaadóst, és stabilizálja a kormány helyzetét.²⁸

1935. január elején a Magyar Nemzeti Bank elnöke lett Imrédy, ezért le kellett mondania miniszteri tisztségéről. Elsődleges célja az ország devizahelyzetének javítása és külföldi adósságainak rendezése volt. 1938-ban – Imrédy munkásságának is köszönhetően – a Népszövetség²⁹ megszüntette Magyarország szoros pénzügyi ellenőrzését,³⁰ és visszahívta a bizottság állandó magyarországi képviselőjét.³¹

25 A magyar revíziós mozgalom a trianoni békeszerződés rendelkezéseinek megváltoztatására irányuló társadalom-politikai mozgalom. Célja az 1918 előtti, ún. történelmi Magyarország visszaállítása volt.

26 Bethlen István 1921. április 14-től 1931. augusztus 19-ig volt Magyarország miniszterelnöke. Gróf Károlyi Gyula kormánya: 1931. augusztus 24. – 1932. szeptember 21. Gömbös Gyula 1932. szeptember 29-től 1936. október 6-ig, haláláig volt miniszterelnök.

27 Vö. SIPOS PÉTER: Az Imrédy-kormány megalakulásának történetéről. Századok 100 (1966) 62–97, 73.

28 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*, 11–14.

29 A Népszövetség 1919–1946 között fennálló nemzetközi szervezet, Genf székhellyel. Célja a nemzetközi béke és biztonság megteremtése. Vö. DIÓSZEGI ISTVÁN – HARSÁNYI IVÁN – NÉMETH ISTVÁN (szerk.): *20. századi egyetemes történet*. 1. köt. Korona, Budapest, 1995, 249–251. Magyarország 1922-ben lett tagja, de 1939-ben kilépett.

30 A Népszövetség Magyarországnak a 307 millió aranykorona kölcsönt 1924-ben kezdte el folyósítani. Felhasználásának ellenőrzésére népszövetségi főbiztost delegált. Vö. BEREND T. IVÁN – SZUHAY MIKLÓS: *A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848–1944*. Kossuth – Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973, 214–217.

31 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 15–17.

Imrédy 1937 márciusában memorandumot készített Darányi Kálmán kormányfőnek³² az ország helyzetéről és a teendőkről. Véleménye szerint a gazdasági rekonstrukció és a fegyverkezés költségeit belső erőforrásokból kell fedezni: vagyonadóval, belső kölcsönök révén. A földbirtokosok a vagyonadó rájuk eső részét telepítésre alkalmas földekben adhatták volna le. A program terhét tehát elsősorban a vagyonosok viselték volna. A középrétegek megadóztatását, tekintettel amúgy is alacsony életműjükrre, nem javasolta. Felvetette továbbá a középosztály helyzetének jobbítása érdekében a „zsidókérdés” megoldását. Megoldhatónak vélte azt, hogy a keresztény középrétegek igényeit a zsidó vallású polgárság és értelmiség rovására elégítsék ki anélkül, hogy sértenék a zsidó nagytőke érdekeit.³³

Imrédy memorandumja képezte az alapját annak a programnak, amelyet Darányi 1938. március 5-én a győri nagygyűlésen hirdetett meg. Az öt évre szóló egymilliárd aranypengős fegyverkezési programban 600 millió a honvédség korszerűsítésére, 400 millió az infrastrukturális háttér fejlesztésére volt eltervezve. A győri program enyhítette a hadsereg korszerűtlenségét, számos új munkahelyet teremtett, beruházásai szociálpolitikai eredményeket hozott. Egyben elindítója lett az egyelőre még láthatatlan inflációs folyamatnak is.³⁴ Ezután Imrédynek egy új tisztséget hoztak létre, mint tárca nélküli közgazdasági miniszter – a Magyar Nemzeti Bank elnöki székének megtartása mellett – március 9-től lett tagja a kormánynak. A győri program végrehajtása és a gazdasági ügyek tartoztak a feladatkörébe, de politikai kérdésekben is meghallgatták szavát.³⁵ Amikor 1938 májusában Darányi helyzete bizonytalanra vált, nem volt kétséges, ki legyen az utódja:

A nagy változás, amelynek bekövetkezését már napok óta sejteni lehetett, bekövetkezett a politikában: Darányi Kálmán kormánya pénteken minisztertanácsra ül össze, amely az utolsó minisztertanácsa lesz ennek a kormánynak. Darányi lemond és – mint értesülünk – Imrédy Béla tárcanélküli miniszter kap megbízást új kormányalakítására. [...] Kormánypárti körökben annak a felfogásuknak adtak kifejezést a politikusok, hogy Darányi Kálmán miniszterelnök kormányzata Gömbös Gyula halála óta tulajdonképpen egy zárt egész kormányzati korszakként jelentkezett abban, hogy azt a programot, amit Darányi Kálmán miniszterelnök kormánya lépésekor felállított, azóta mind szociális, mind mezőgazdasági, mind pedig pénzügyi vonatkozásban teljes mértékben megvalósította. [...] A kormány tulajdonképpen határhöz érkezett el, amikor nagy szakértelmet kívánó gazdasági

32 Darányi-kabinet: 1936. október 12. – 1938. május 12.

33 Vö. SIPOS PÉTER – SIPOS ANDRÁS (szerk.): *Imrédy Béla a vádlottak padján*. Osiris – Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1999, 445–468.

34 Vö. PÓLÓSKAI FERENC – GERGELY JENŐ – IZSÁK LAJOS: i. m. 205–209.

35 Vö. SIPOS PÉTER: Az Imrédy-kormány megalakulásának történetéről. 76–78.

és pénzügyi problémák egész sorát juttatta a megvalósulás stádiumába. Köztudomású, hogy a győri program felállításában nagy szerepet játszott Imrédy Béla, a Nemzeti Bank elnöke. Így természetesnek találta mindenki, hogy a kombinációk elsősorban az ő személye körül keletkeztek. [...] Annak idején, amikor Imrédy Béla bekapcsolódott Darányi Kálmán miniszterelnök programjának kidolgozásába és végrehajtásába, kormánypárti körökben céloztak arra, hogy annak idején gróf Bethlen István miniszterelnök is bevonta a kormányzatba gróf Károlyi Gyulát azzal a céllal, hogy utódja legyen arra az esetre, ha visszavonul. Imrédy Bélának nagy része volt a győri program gazdasági felépítésében, ezért érthető az a személyével kapcsolatos kombináció, amely ma is tartja magát.³⁶

3. IMRÉDY BÉLA MINISZTERELNÖKSÉGE (1938. MÁJUS 14. – 1939. FEBRUÁR 15.)

3.1. Kinevezésében szerepet játszó szempontok

Az Imrédy-kormány 1938. május 14-én tette le az esküt.³⁷ Az *Új Nemzedék* így tudósít a kormányalakítással kapcsolatos eseményekről:

A kormányváltással kapcsolatban a legelső, amit illetékes helyen leszögeznek az, hogy az új kabinet az államügyek vezetésében semmiféle rendszerváltozást nem hoz. [...] Ebből következik természetesen az, hogy Imrédy Béla kormánya átveszi a Darányi-kormány által benyújtott beruházási, sajtórendészeti és zsidójavaslatot, amelyeket a képviselőház részben már letárgyalt és nem kétséges, hogy a felsőház is elfogadja azokat. [...] A kormánypárt s a kormány között teljes volt az összhang abban a tekintetben, hogy az új kabinet élére Imrédy Béla kerüljön, valamint abban is, hogy a kormányváltás célja: a korszakos reformmunka nyugodt menete a legteljesebb mértékben biztosítva legyen. [...] A parlament hangulatából meg lehet állapítani, hogy Imrédy Béla kabinetje élvezni fogja az ellenzék bizalmát is, és megvan a remény arra, hogy a Treuga Deit, amely egy év óta biztosította a politikai békét, az új kormány is fent fogja tartani, ami biztosíték arra nézve, hogy Imrédy az ellenzék lojális magatartása mellett maradéktalanul megvalósíthatja célkitűzéseit.³⁸

Még azzal is indokolták Imrédy kinevezését, hogy a győri program gazdasági megvalósításához ő a legalkalmasabb személy, hiszen részt vett annak kidolgozásában.³⁹ A mélyen hívő katolikus Imrédy miniszterelnöki kinevezésében további szempont volt,

36 *Nemzeti Újság*, 1938. május 13. 3.

37 Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. május 14. 1. Egyidejűleg felmentették a Magyar Nemzeti Bank elnöki tisztsége alól.

38 *Új Nemzedék*, 1938. május 14. 1.

39 Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. május 13. 3. már az előző oldalon idézett soraival.

hogy közelgett a budapesti Eucharisztikus Világkongresszus,⁴⁰ és meglepő lett volna, ha a Regnum Marianumban⁴¹ az államfő és a kormányfő egyaránt protestáns lenne, nem is beszélve a miniszterek jelentős részéről.

1938. március 13-án megvalósult az Anschluss, Ausztria Németországhoz való csatlakozása. A német szomszédság veszélyeztette az ország függetlenségét, továbbá szerte az országban megnőtt a feltétlen németbarát elemek száma és hangja, és ez a külpolitikai és a belpolitikai mozgástér vészes zsugorodására figyelmeztetett.⁴² A legfontosabb az volt, hogy Imrédy határozottabban lépjen fel a nyilasokkal⁴³ szemben és ragaszkodjon az alkotmányos parlamentáris kormányzáshoz. Az *Új Nemzedékben* olvasható:

...a felsőházban, amely nem pártok szerint tagolódik, szintén a legnagyobb megértéssel találkozott Imrédy kabinet alakításának híre. Biztosra veszik, hogy Imrédy helyreállítja az ország lelki nyugalomát s vaskézzel rendet teremt és egyszer s mindenkorra véget vet a felelőtlen izgatásnak, amely a legszélesebb néprétegeket kielégítő szociális intézkedések eredményeit is veszélyeztette. A felsőházi tagok többsége is elsősorban ebben látja az új kormány feladatát.⁴⁴

Imrédy a Nemzeti Egység Pártja⁴⁵ gyűlésén bemutatkozó beszédében elmondta, hogy Darányi Kálmán örökségét maradéktalanul megvalósítja a jövőben, és „keresztény, nemzeti és jobboldali politikát kíván folytatni”. Hangsúlyozta, hogy a „modern koreszmének” két alapvető vonása van. A „szociális kérdés” és a „népi egység”, amely „a népnek, a nemzetnek egységgé való összeforrását követeli”. „Minden nemzetnek az a feladata, hogy megbirkózzék ezzel a koreszmével, a maga módja szerint. Nekünk tehát ezt magyar színezéssel kell ellátnunk, magyar formában kell megvalósítanunk.”⁴⁶ Ezen elveket a hivatásrendi társadalomszervezéssel kívánta a gyakorlatba átültetni.⁴⁷ Továbbá

40 Ld. *XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus emlékkönyve*. Szent István Társulat, Budapest 1938. 1938-ban zajlottak még a Szent István jubileumi ünnepek is, amelyeket az államalapító király halálának kilencszázadik évfordulója alkalmából rendeztek. Ld. *Nemzeti Újság*, 1938. augusztus 19. 2–5.

41 Regnum Marianum (Mária országa): I. Szent István király (1000–1038) az országot és annak koronáját Szűz Mária oltalmába ajánlotta, aki ezáltal az ország védnöke lett.

42 Vö. GERGELY JENŐ – PRITZ PÁL: *A trianoni Magyarország 1918–1945*. Vince, Budapest, 1998, 119–120.

43 A német nemzetiszocialista mozgalom szellemét, módszereit átvevő szélsőjobboldali mozgalom Magyarországon. 1944. október 16-án jutottak hatalomra.

44 *Új Nemzedék*, 1938. május 14. 1.

45 1932-ben átalakult kormánypárt (továbbiakban NEP), amely az 1922-ben alakított Egység Párt utódja. 1939-ben Teleki Pál átalakítja Magyar Élet Pártjává.

46 *Nemzeti Újság*, 1938. május 14. 1–2.

47 Az 1930-as évek első felében Portugáliában és Ausztriában jött létre katolikus hivatásrendiség alapján szervezett autoritárius diktatúra. Vö. GERGELY JENŐ: *A politikai katolicizmus Magyarországon (1890–1950)*.

célul tűzte ki beszédében „az egyházak munkájának segítségét és a felekezetek közötti békés egyetértés ápolását”.⁴⁸

Az új miniszterelnök társadalompolitikai elképzeléseire XIII. Leó pápa (1878-1903) 1891-ben kiadott *Rerum Novarum*,⁴⁹ majd ennek 40. évfordulója alkalmából XI. Pius (1922-1939) *Quadragesimo Anno* kezdetű szociális enciklikái hatottak. Az utóbbi enciklika szerint a cél az, hogy „a társadalomszervezet egyes elemei helyesen felépített rendszerre állnak össze, vagyis hivatásrendekké, amelyekbe az egyének nem a munkaerőpiacon betöltött szerepük szerint tagozódnak be, hanem ténylegesen gyakorolt társadalmi funkciójuk különbözősége szerint”.⁵⁰ Tehát a testületekben foglalkozás szerint munkások és munkaadók egyaránt részt vennének. Vita esetén azonban tilos sztrájkolni. A pápa a tárgyalásos megoldást javasolja állami felügyelet mellett, aminek megkönnyítésére a munkaadókból és munkásokból álló korporációk (szakmai testületek) jönnének létre. A gazdasági élet új rendező elve a szociális igazságosság és a szociális szeretet legyen.⁵¹

Az enciklikák szavai megjelennek Imrédy országgyűlési bemutatkozó beszédében is:

Az új kor uralkodó egyik eszméje a szociális gondolat, amelynek egyik megjelenési alakja a szociális igazságosság. Ha kell is, de nem elég ma a jótékony adakozás. Fel kell ismerni azt, hogy az egyének igénye van a fizikai és szellemi javakban való méltányos részesedésre, feltéve [...] az aki igényt támaszt maradéktalanul teljesíti a kötelezettségeket, amelyekkel a nemzetnek tartozik.⁵²

A hívó katolikus Imrédy a pápai szociális enciklikák elvei alapján akart egy olyan reformprogramot kialakítani, amely versenyképes a nyilas propagandával, hatékony konkurenciát jelent és így kifogja a szelet a nyilasok vitorlájából.⁵³

Kossuth, [Budapest], 1977, 152.

48 Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. május 15. 6.

49 A *Rerum Novarum* hangsúlyozza ugyan a magántulajdon fontosságát, de azzal társadalmi kötelesek is járnak. Az állam feladata a közjó biztosítása. Az enciklika nem fogadja el a kommunisták által hirdetett fegyveres osztályharcot. Vö. BERAN FERENC – LENHARDT VILMOS: *Az egyház társadalmi tanítása*. Szent István Társulat, Budapest, 2003, 210–218.

50 XI. PIUS: *Quadragesimo Anno*, 83. In Tomka Miklós – Goják János (szerk.): *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok*. Szent István Társulat, Budapest, 1993, 82.

51 A *Quadragesimo Anno* továbbá elítéli a kommunizmust, mert az nem fogadja el a magántulajdont, és osztályharcot hirdet. Holott a magántulajdon használatánál az egyéni érdeket és a közjót is tekintetbe kell venni. A szabad versenyt állami törvényekkel és a keresztény szeretet szellemében korlátozni kell. Vö. BERAN FERENC – LENHARDT VILMOS: i. m. 227–236.

52 *Nemzeti Újság*, 1938. május 15. 4.

53 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 21–23.

Külpolitikai programjáról szólva Imrédy leszögezi, hogy a magyar külpolitika vonalvezetésében nincs változás. Első helyen az Olaszországhoz fűződő kapcsolatok jelentőségét emelte ki, bár hangsúlyozta a német-magyar érdekközösséget is. A Duna-medencében élő népek normális egymás mellett élését, később barátságos együttműködését tűzte ki célul, orientálódva Anglia és Franciaország felé.⁵⁴

Imrédy kitűnő pénzügyi szakember volt, aki széles körű személyes kapcsolatokkal is rendelkezett a londoni pénzügyi- és bankkörökben. Miniszterelnöki kinevezését meglepéssel nyugtázták az angol külügyminisztériumban. A szélsőjobboldali mozgalmakkal szemben erélyesen fellépő, politikai és gazdasági programját következetesen végigvivő, határozott politikust láttak benne, akinek a személye lényeges garanciát jelenthetett a túlzott magyarországi német, illetve németbarát befolyással szemben. Egyben a nemzetközi vélemény is bizalommal fogadta az Imrédy-kabinet megalakulását.⁵⁵ Berlinben vegyes érzelmeket keltett a kormányváltás híre, mert az új miniszterelnököt egyszerűen a „zsidó finánc-tőke emberének” hitték.⁵⁶

3.2. Belpolitikai intézkedései

Kétségtelen, hogy Imrédyben a hazai katolikus egyházon belüli reformerők a keresztény szociális elképzeléseket valóra váltó miniszterelnököt látták, akinek tekintélyét a világegyház megjelenése az eucharisztikus kongresszuson⁵⁷ tovább növelte. A XXXIV. Eucharisztikus Világkongresszust 1938. május 25–29. között rendezték meg Budapesten.⁵⁸ Hazánk a kereszténység védőbástyájának mutatkozott, amely hűséges hagyományaihoz és a Vatikánhoz, és e kötődést a politikai események sem gyengíthetik.⁵⁹ Serédi Jusztinián⁶⁰ hercegprímás később így értékelte az eseményeket: „Hazánknak e kongresszus minden propagandánál nagyobb sikert hozott.”⁶¹ A

54 Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. május 15. 4.

55 Külföldi lapok véleményét közli: vö. *Új Nemzedék*, 1938. május 18. 3. Továbbá vö. BÀN D. ANDRÁS: *Illúziók és csalódások. Nagy-Britannia és Magyarország 1938–1941*. Osiris, Budapest, 1998, 137–138.

56 Vö. RÁNKI GYÖRGY et al. (szerk.): *Magyarország története 1918–1919, 1919–1945*. 8/2. köt. Akadémiai, Budapest, 1988, 945.

57 Az eucharisztikus kongresszus az Eucharisztia megismerését, szeretetét és tiszteletét előmozdító összejövétel. Lehet nemzeti, regionális vagy nemzetközi. Vö. DIÓS ISTVÁN (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*. 3. köt. Szent István Társulat, Budapest, 1997, 393. Lásd még GERGELY JENŐ: *Eucharisztikus világkongresszus Budapesten/1938*. Kossuth, Budapest, 1988, 11–29.

58 Vö. GERGELY JENŐ: *Eucharisztikus világkongresszus*. 118–145.

59 Vö. RÓNAY LÁSZLÓ: *A magyar katolikus egyház története 1939-ben*. I. rész, Új Ember, Budapest, 1995, 5.

60 Serédi Jusztinián (1884–1945) esztergomi érsek, bíboros és Magyarország hercegprímása, valamint a felsőház tagja volt.

61 Vö. BEKE MARGIT (szerk.): *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között*. 2. köt. Aurora, München, 1992, 182.

szomszéd államok pedig azért feszengtek, mert ez volt az első eset Trianon után, hogy egy nemzetközi visszhangot kiváltó ünnepségen az ezeréves Szent István-i Magyarországra emlékezzenek.⁶² A kongresszus jelmondata „Eucharistia vinculum caritatis” (‘Az Oltáriszentség a szeretet köteléke’) volt. A pápát Eugenio Pacelli bíboros államtitkár (a leendő XII. Pius pápa) legátusként képviselte. Az ünnepség legimpozánsabb alkalma 150 ezer férfi éjszakai szentségimádása volt a Hősök terén május 27-én este.⁶³ A korabeli sajtó százezerre tette a részt vettek számát: „...a százezer férfi is, aki pénteken éjjel a Hősök terén szentségimádást kezdett, átímádkozta az éjfél s azzal köszöntötte az Eucharisztikus Kongresszus utolsóelőtti napját, a szombatot, hogy fejét alázatosan meghajtván, térdre borulva megáldozott.”⁶⁴

Imrédy Béla beszédének jelentősége a II. nemzetközi gyűlésen abban állt, hogy magyar miniszterelnök eddig még soha nem lépett fel katolikus hitvallóként.⁶⁵ A katolikus szociális doktrínát aktualizálva elítélte a náci újpogányság faj és vér mítoszát. Szónoklatában a család örökérvényűségét és fontos társadalmi szerepét hangsúlyozta. A család és az Eucharisztia kapcsolatát „vérközösségként” említette:

Ünnepek sorát üljük s ez ünnepek mindegyike egy központban fut össze, az Eucharistiában, amelyből a szeretet sugarai áradnak szerte világítva és melengelve minden élet. A vinculum caritatis, a misterium fidei ünnepeinek sorában ma a családról beszélünk, amely a házasságon, a legmagasabb rendű emberi szeretetközösségen épül fel, amely szintén misztérium: misterium caritatis. [...] Vérközösség a család, vérközösség az Eucharisztia. Az egyik a természet vérközössége, a teremtés gondolatának, a történelem értelmének, – a „teremtsünk embert” gondolatának a nemzedékek során átörökítője, formálásának, valóra váltásának örök eszköze.

A másik az Isten és ember vérközössége: Krisztus vérént önti belénk s így munkálja ugyanazt az emberteremtői gondolatot. Itt a mélyebb kapocs, itt a közösség, amely egybefonja a mysterium fideit és a mysterium caritatis.

Vér – ez a szó itt nem átok, hanem áldás. Ez a szó itt nem szörnyűség és nem halál, hanem édes odaadás és élet. Vér – itt nem gyilkolásra omlik, hanem életet ad. Vérpatakon úszik a történelem hajója, e patakot vér kell, hogy táplálja. Megadatott nekünk, hogy ez a vérpatak ne Káin gyilkos tettéből, hanem az Isteni Bárány vérontás nélküli véráldozatából fakadjon!

S ezért méltán ünnepelhetünk!⁶⁶

62 Vö. ZOMBORI ISTVÁN: i. m. 266.

63 GERGELY JENŐ: *Eucharisztikus világkongresszus*. 134–136.

64 *Nemzeti Újság*, 1938. május 28. 1.

65 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 27.

66 *Nemzeti Újság*, 1938. május 28. 1–2.

Az májusi egyházi ünnepségek alatt úgy tűnt, hogy ez az ország a béke és a biztonság „szigete” a közép-európai térségben, de az ellentmondásokra jól rávilágít, hogy éppen ezekben a napokban, 1938. május 29-én kormányzói kihirdetési záradékkal ellátva mint 1938. évi XV. törvénycikk került becikkelyezésre az ún. első zsidótörvény. A törvényjavaslatot Imrédy tervezete alapján még a Darányi-kormány terjesztette be a parlamentben.⁶⁷ A képviselőház 1938. május 12-én, a felsőház május 24-én fogadta el. A törvény zsidónak tekintette azokat, akik izraelita vallásúak és a felekezet tagjai.⁶⁸ Az értelmiségi (orvos, ügyvéd, mérnök) és a szabadfoglalkozású (sajtó, film, színház) pályákon kamarákat kell létrehozni, és ezek tagjai közül legfeljebb 20% tartozhat az izraelita hitfelekezethez.⁶⁹ Tehát a jogszabály korlátozta a magyar állampolgárok egy részének állampolgári (foglalkoztatási) jogait, beleértve az 1919. augusztus 1-je után kikeresztelkedettek jogait is. De tény, hogy Magyarország a német megszállásig, 1944. március 19-ig a menekülő közép-európai zsidók egyik menedéke volt.⁷⁰

Serédi Jusztinián hercegprímás elhangzó beszédét a törvényjavaslattal kapcsolatban a felsőházi bizottság vitájában összefoglalva közli a *Nemzeti Újság*:

A törvényjavaslattal kapcsolatban a bíboros-hercegprímás egész általánosságban azt kívánja megjegyezni, hogy nem híve a retroactív törvényeknek, mert igen sok zavart okoznak, mikor pl. kész jogügyleteket és szerzett jogokat hatálytalanítanak. Azért csak különösen indokolt esetekben szabad a törvénynek visszaható erőt adni. Ugyancsak egész általánosságban azt hangoztatja, hogy a törvénynek nem szabad az igazságossággal és a helyes felebaráti szeretettel ellentétbe kerülnie, mert akkor ellentétbe kerülne Istennek a természeti és pozitív isteni törvényben megnyilatkozó akaratával. Az igazságosság mind egyéni, mind pedig kollektív értelemben mindenkivel szemben kötelező és mindenkivel szemben egyforma, úgyhogy az igazságosságban nincsenek, nem is lehetnek fokozatok. Viszont a szeretetben, amely egyéni és kollektív értelemben szintén mindenkivel szemben kötelező s amelynek mértéke az önszeretet: lehetnek és vannak is fokozatok, mert a természeti törvény és a pozitív isteni törvénynek értelmében ceteris paribus jobban kell szeretnünk azokat, akiket közelebbi, mint akiket távolabbi családi, nemzeti, vallási, stb. kötelek fűznek hozzánk. Sőt végső szükség vagy jogos önvédelem esetén még a felebaráti szeretet mértéke: az önszeretet is fokozati eltolódást szenved, mert ilyenkor jobban kell szeretnünk

67 Vö. SÍPOS PÉTER: Az Imrédy-kormány megalakulásának történetéről, 81.

68 Az I. zsidótörvény végrehajtási utasítása tartalmazza konkrétan, kit kell zsidónak tekinteni. Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. június 25. 5. A II. (1939:IV.) és a III. (1941:XV.) zsidótörvények már nem vallási alapon, hanem fajjal álltak.

69 „Az 1938. évi XV. törvény a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatásosabb biztosításáról” vö. *Magyar Törvénytár; 1938. évi törvénycikkek*. Franklin-Társulat, Budapest, 1939, 132–144.

70 Vö. ORMOS MÁRIA: *Nácizmus – fasizmus*. Magvető, Budapest, 1987, 463.

önmagunkat, mint másokat. Minthogy ennek a törvényjavaslatnak a 4.§-a terminushoz köti a megkeresztelkedett zsidók asszimilálódásának vélelmezését, de nem mondja meg világosan, faji, vagy vallási szempontból tekinti-e az asszimilálódást: a hercegprímás egyházi vonatkozásban kötelességének tartja annak megállapítását, hogy a keresztség szentségének hatályát semmiféle emberi törvény által terminushoz kötni nem lehet, mert az érvényes keresztség hatálya örökre szól. Abban meg következtetlenséget lát, hogy a gyermekek, kik zsidó eredetű szülőiknek 1919 augusztus 1-nél később történt megkeresztelkedése után, tehát már keresztény szülőktől születtek, ivadékaikkal együtt mindig zsidóknak tekintetnek. A javaslatot annyiban fogadja el, amennyiben az a fentebb kifejtett elveknek megfelel.

Általános helyesléssel fogadta az egyesített bizottság a hercegprímás felszólalását.⁷¹

Serédi felszólalása alapján megállapítható, hogy Pelle János téved, amikor azt állítja Serédiről, hogy a zsidótörvényt „egyházának hagyományaira hivatkozva helyezte a felsőházban [...]. Elhárítottak [Serédi és a többi felekezet képviselői – *D. K. J. megj.*] mindennemű felelősséget, s ezen az alapon az ellen sem emeltek kifogást, hogy az antiszemita politikai pártok gátlástalanul használták a kereszténység nyelvét, egész fogalmi rendszerét”.⁷² További cáfolatként álljon itt Glattfelder Gyula⁷³ teljes beszéde a törvényjavaslatról:

Közmegnyugvást keltett volna, ha a kormány a szellemi munkanélküliek elhelyezéséről kezdeményezett volna törvényhozási intézkedést. Ez esetben az az ódiózus látszat sem forogna fenn, mintha kivételes törvénnyel óhajtánánk pillanatnyi politikai nehézségek fölött elsiklani s a probléma tulajdonképpeni oka és gerince is megoldást nyerne. Még szerencsésebb elhatározás lett volna, ha a gazdasági élet irányító tényezői, jelesül a zsidók, maguktól arra az elhatározásra jutottak volna, hogy ezt a nyugtalanító kérdést áldozatok árán is megoldják s a nemzeti társadalom legnagyobb reménytelenséggel küszködő rétegét kenyérhez juttatják. De ha sem a kormányzati találékonyság, sem az okos önérdék nem tudta magát merész lépésre elszánni, a beterjesztett törvényjavaslatot tárgyilagosan kell mérlegelni s mivel az a cél vezérli, hogy a legmostohább sorsban vergődő magyar keresztény értelmiségen segítsen s annak helyzetén előreláthatólag mégis csak könnyíteni fog, ha nem szabad is kényszerhelyzetben megfogalmazott paragrafusoktól csodát várni, sőt el kell készülnie lenni

71 *Nemzeti Újság*, 1938. május 21. 1. Serédi a törvény 4. §-nak b) pontjában megállapított határidőre utal, melynek értelmében a törvény az 1919. augusztus 1-je után kikeresztelkedett zsidókra is vonatkozik.

72 PELLE JÁNOS: *A gyűlölet vetése: a zsidótörvények és a magyar közvélemény 1938–1944*. Európa, Budapest, 2001, 46. A utóbbi vád cáfolatára ld. Mit hirdet a nyilasok egyházpolitikája? *Nemzeti Újság*, 1938. augusztus 14. 5-6. (Ld. Melléklet)

73 Glattfelder Gyula (1874–1943) 1911-től csanádi püspök. Székhelyét 1923-ban Temesvárról Szegedre helyezte át, és ott több egyházi intézményt építtetett (szeminárium, tanítóképző, Szent Imre Kollégium). 1942-ben kalocsai érsekké nevezték ki, de betegsége miatt tisztét nem tudta betölteni.

csalódásokra, azoknak, akik semmiféle kiutat nem látó ifjúságunk jogos érdekeit szívükön viselik, a törvényjavaslat érdemi intézkedéseit el kell fogadni. Van azonban a benyújtott tervezetnek oly szépséghibája, mely elvi okból el nem fogadható s ha az nem módosíttatik, nem lesz lehetséges az egész törvényjavaslatot sem megszavazni. A 4. § azon rendelkezése ez, amely különbséget tesz az 1919 augusztus 1-e előtt és után megkeresztelkedettek tekintetében. Az eddigi kormánynyilatkozatok hangsúlyozták, hogy ez nem vallási intézkedés s ezt a törvényjavaslat szövege sem juttatja kifejezésre. Mégis elfogadhatatlan, hogy a keresztség faji jelleg megállapításánál különböző hatályúnak vételessék.

Aki nem hisz, annak a keresztség lehet egyesületi jelkép, mint egy érem feltűzése vagy cserkészruhába öltözés. De aki hisz, az tudja, hogy a keresztség lelki újjászületés Krisztus kegyelméből, amint azt ma még hál' Istennek az összes keresztény egyházak vallják. A keresztség nem mint a körülmetélés a testen, hanem a lelken, mint annak színe és illata jelentkezik. Egy új és felsőbb életelvnek a lélekbe oltása, melynek plaszticitása, ha vele szemben romboló erők nem érvényesülnek, új és változott életformát eredményez. Ez az európai kultúra forrása. Ha abból merítenek a népek, vérségi sajátágaik megtartása dacára, egész más erők és erények hordozói lesznek. Az erdő és sátorlakó pogány germánok, szlávok és magyarok is a keresztség révén egész új lelki habitust nyertek s a szentségnek ez az átforgató ereje kétségbe nem vonható, hanem a világ végéig megmarad.

A helytelen német módszer

Ezzel a dogmatikus igazsággal szemben nem lehet helye oly önkényes megállapításnak, amely a keresztséget a faji jelleg függvényévé akarná degradálni. A fasiszta gondolkozás egy ideig kacérkodott oly romantikával, mintha a kereszténység az ősrómai népiség kivirágzása lenne. De a pápa minden kockázat dacára ellenmondott e legendának s a rendszer megalkotójában volt annyi zsenialitás és lelki függetlenség, hogy a faji mithosz alvajáróit leszerelje. Nem volt ugyanily szerencsés Németország. Ott a fajimádás megszállottjai és kiskereskedői százötven százalékos germán alaposággal rendelésre és határidőre szállítanak új vallást, mely egy fantazmagória, a komoly tudomány által lemosolygott vérmithosz kedvéért, kétségbe vonja a keresztség és az egész kereszténység értékét. Hogy ennek a divathóbortnak, mely a legbonyolultabb kérdést pusztá állatorvosi problémává egyszerűsíti le, mily katasztrofális kihatásai vannak a német lelki egységre, arról itt szólni felesleges, de hogy azt hazánkba becsempésztetni mily kiszámíthatatlanul kockázatos dolog volna, azt leszögezni szükséges. Temperamentumos fiatal emberek gondtalanul és felelőtlenül elszavalhatják, hogy a keresztségnek nincs bizonyító ereje, de akkor a hozzáértő öregeknek kötelességük őket felvilágosítani, hogy a színlelt keresztelkedés érvénytelen ugyan és nincs regeneratív hatása, de a kifogásolható szándék nélkül felvett szentség a krisztusi lelkeségbe s azon át a keresztény nemzettestbe való beolvadás vágyának nem vitatható döntő bizonyítéka.

Önkényes és következtelen azért a törvényjavaslat rendelkezése, mely egy semmivel sem indokolható terminus szerint tesz különbséget a megkeresztelkedettek között. Honnan tudja

azt a javaslat szerzője, hogy az 1919. augusztus 1-je után megkeresztelkedettek kevésbé tiszta szándékkal vették föl a keresztséget, mint azok, akik előbb tették meg ezt a lépést. Talán detektívekkel derítette föl a tényállást? Az Egyház senkit sem csábított keresztelkedésre, hiszen erkölcsileg vagy jogilag kifogásolható egyéneket visszautasít a keresztkúttól. Magam mindenkit, aki kérdéssel fordult hozzám, figyelmeztettem, nehogy melléktekintetek által vezéreltesse magát, sőt rámutattam mindig a csalódás valószínűségére, mely társadalmilag azokat éri, akik felnőtt korban keresztelkednek meg. De lehetett volna-e sorompót állítani azok elé, akik a kommunista zsidó csőcselék garázdálkodásának láttára lélekben megrendülve kíváncsiak Krisztus igazsága után s akik közül nem egynek hithűsége és erkölcsi komolysága minden próbát kiáll és sok másnak például szolgálhat?

Ez a törvényes intézkedés első kísérlet volna a vallási és faji szempontok összekeverésére, mely a külföldi példák szerint kiszámíthatatlan lelki kavargás kockázatát idézi föl igazságtalanul és következtelenül, épp azért azt nem szabad megszavazni. Ha minden áron bizonyítékot keresnek a megkeresztelkedett zsidók asszimilált volta mellett, mondják ki, csak a több generáción keresztül itt élt családok tagjai tekinthetők közülük beolvadottaknak, de a keresztségnek faji, politikai vagy osztályharc céljára való felhasználása ellen óvást kell emelni.

A kenyérüket vesztők végellátása

Másik gyengéje e javaslatnak, hogy nem gondoskodik semmiképp a törvény rendelkezései folyamánként majd kenyérüket vesztők végellátásáról s a vállalatok vonatkozó kötelezettségét meg nem állapítja. Kétségtelen tény, hogy nyomasztó közszükséglet miatt az egyesnek áldozatot is kell hozni s a földreformokat, B listákat és hasonló fájdalmakat el kell viselni. De ez nem történhetik konfiskáció formájában. Aggodalommal látom, hogy újabban a jelentkező nehézségek áthidalására ismételten a szerzett jogokon való átsiklás expedienséhez nyúlnak. Én semmiféle konfiskációhoz nem vagyok hajlandó hozzájárulni s óva intem a bizottságot, ne engedje, hogy bármily pillanatnyi érdekből a közhatalom erre a tévútra lépjen.

Nem opportunitásból szorgalmazom ezt. Arra sem hivatkozom, hogy amit egyszer elhatároznak a zsidókkal szemben, az meg fog ismétlődni más társadalmi rétegekkel, pl. az értelmiségi osztállyal szemben. A részvét hangját sem akarom megszólaltatni, mert azt inkább a templomban hallatom. Csak azt kívánom nyomatékosan aláhúzni, hogy nem szabad igazságtalanságot törvénybe iktatni, mert örök elv, hogy „iustitia regnorum fundamentum” s ha a törvény szövegébe nem lesz beiktatva oly rendelkezés, hogy a kormány az intézkedések folytán állásukat vesztők végellátása tekintetében rendeletileg fog gondoskodni, akkor szintén nem fogadom el a javaslatot.

Azt kívánom csak, ha a tervezet az általam kívánt módosításokkal törvényerőre emelkedik, kenyéret biztosítson a keresztény ifjúságnak és nyugalmat az országnak. Megvallom, aggódva kérdelem, vajjon az utóbbi be fog-e következni? Mert én úgy látom, hogy akik a zsidókérdéssel kapcsolatban a leghangosabbak, nem annak megoldására törekszenek, hanem ürügyet keresnek, hogy a zavarosban halászhassanak. S ha ez a szándék tehetségek és

gondviselésszerű erők nyeregbe ültetése reményében érvényesülne, még hagyján volna. De amikor azt kell látni, hogy a durva uszítás a legelejtesebb elemeket mozgatja meg, amelyek porondra állása nem annyira a zsidók, mint inkább etikai erők és tekintélyek biztonságát fenyegeti, akkor helyén van a pompeji figyelmeztető szó: Cavete posteri vestra res agitur!

Kétségtelen, hogy a világszerte tomboló antiszemita viharban a zsidók azt aratják, amit ők maguk vetettek. A radikális zsidó fiatalság a szabadgondolkodó és Galilei-körökben, a szabadkőműves páholyokban és destruktív sajtóban megingatott és kigúnyolt minden vallási és erkölcsi tényezőt. Kíméletlen harcot folytattak oltár és trón ellen, míg azok tekintélyének aláásásával és megdöntésével sikerült megdönteniök a jogrendet, de vele a polgári és üzleti élet biztonságát is. A történelmi igazságszolgáltatás nem mindig nyilvánvaló, de az eseményekben van logika. Ezek dacára mégsem szabad a problémát azzal a rövid szóval elintézni: úgy kell nekik. Én nemcsak a zsidókat látom, hanem az országot féltlem. S ha ma az utcára csábított suhancok, akik tegnap még szocialista káromkodásokat üvöltöttek, antiszemita gorombaságokkal inzultálnak és terrorizálnak boldog-boldogtalant és ismeretlen akarnokok, akik bambán lezsidóznak mindenkit, aki valamit tud vagy jelent – gondot sem vetve rá, hogy ezzel a legszégényletesebb, mosolykeltő szegénységi bizonyítványt állítják ki a magyarságról –, maszlagolják és kompromittálják a jóhiszemű ifjúságot és azt ugró deszkául felhasználva tudatlan vakmerőséggel kívánnak politikai szerephez jutni, akkor nyilvánvaló, hogy csak paragrafusokkal a kérdést nem lehet megoldani.

A közhatalomnak bátor és őszinte felvilágosító és rendszerző eréllyel kell a nemzet lelki egyensúlyát helyreállítani. Ebből a szempontból örülni kellene, hogy a törvényjavaslat a kereszténységnek a sajtó terén is arányos részt óhajt biztosítani. Csak az kívánatos, hogy ha a keresztény újságírók az általuk joggal igényelhető arányt elérik, a keresztény etikának uralmáról a magyar sajtóban is gondoskodjanak. Mert ha a zsidók a redakciókból kivonulnak, de amit erkölcsöt és fegyelmet megbontó és diszkreditáló zsidószellemnek nevezünk, megmarad, a baj és botrány csak nagyobb lesz.

Hogy ezek a különböző irányú aggodalmak, amelyek a törvényjavaslattal szemben sokak lelkét eltöltik, eliminálhatók lesznek, arra reményt leginkább a törvénytervezetnek az a hiányossága nyújt, hogy a részletes intézkedést a kormány kezébe teszi le. Ez eddigi alkotmányos felfogásunk szerint ugyan nagy közjogi fogyatkozás, de a kényes kérdés megoldásánál talán erőnek fog bizonyulni. Mert föl kell tételezni, hogy minden kormány a felelősséget elhibázott vagy elhamarkodott gazdasági intézkedésekkel kapcsolatban sokkal jobban fogja érezni, mint számításukat tömeghangulatokra építő pártok s meg fogja találni a módot, hogy többet használjon, mint ártson. Talán ez a remény indít leginkább, hogy a törvényjavaslat érdemi intézkedéseit elfogadjam.⁷⁴

74 *Nemzeti Újság*, 1938. május 21. 1–2.

A felszólalók azért fogadták el a törvényjavaslatot, hogy az a keresztény magyar népesség helyzetének javulását elősegítse és a törvény „kifogja a szelet” a radikálisabb megoldásokat követelő szélsőjobboldal vitorláiból. Viszont kiemelték, hogy a keresztység az ember újjászületését eredményezi, burkoltan kifejezve, hogy akiket érvényesen keresztelnek meg, azok a katolikus anyaszentegyház tagjai lesznek.⁷⁵ A törvényt a keresztény egyházak felsőházi képviselői mégis megszavazták, mint „kisebb rosszat”. Előre nem láthatták az események kimenetelét. Igen veszélyes is „Auschwitz krematóriumainak füstködén át visszatekintve megírni az antiszemitizmus történetét.”⁷⁶

Imrédy válaszában megvédte a törvényjavaslatot. Ugyanis azzal magyarázta, hogy a törvény nem egy dogmatikai – tudniillik, hogy ki a keresztény, és ki nem –, hanem egy társadalompolitikai problémát akar megoldani, és ennek lényege, hogy a zsidóság mind faji, mind pedig szellemi szempontból elkülönül a magyar fajtól és a magyar lelkiségtől. Ezeket a szempontokat a következőképpen fejtette ki a miniszterelnök:

Midőn ezt a javaslatot ebben a szövegezésben benyújtottuk, nyilvánvalóan sem az előző kormány, sem ez a kormány, amely átvette tőle ennek a javaslatnak képviselétét, nem gondolt és nem gondol arra, hogy beleavatkozzék annak megállapításába, hogy ki keresztény és ki nem keresztény. Ez dogmatikai, egyházi és egyház-szervezeti kérdés, amely az egyházak kompetenciájába tartozik és én mint hithű katolikus és az igazságügyminiszter úr Őexcellenciája, mint hithű református, mindketten ugyanazt a nézetet valljuk, hogy aki megkeresztelkedett, az keresztény. Itt azonban arról van szó, hogy előttünk van egy társadalompolitikai kérdés, amelyet minél-előbb és minél gyorsabban kell megoldani, hogy ez a mérgező anyag a közvéleményből kikerüljön és ez a kérdés nyugvópontra jusson. Ezt a kérdést nem az agitáció vetette fel, hanem az ország belső viszonyai folytán lassan alakult ki és került olyan stádiumba, amikor már nem lehetett a megoldás elől elzárkózni. [...] *a zsidóságnál az asszimiláció nehezebben történik, mint más elemeknél.* Hazai zsidóságunk azonban – elismerem – számos jeles magyar embert produkált. Ezzel a problémának azonban csak az egyik oldala van érintve. A probléma másik oldala a szellemiségi kérdés, mert az is tagadhatatlan, hogy a magyar közéletben, még pedig már a háború előtti, kiegyezési periódustól kezdve, lassanként kialakult és különösen itt Budapesten hangot nyert egy olyan szellemiség, amely közéleti, társadalmi, erkölcsi problémákról vallott felfogásában nem mindenben egyezett, sőt gyakran elég élesen elkülönült attól a magyar lelkiségtől, amelyet mi örököltünk és amelyet át akarunk adni utódaink számára. Ennek a szellemiségnek kialakításában – ezt meg kell egészen tárgyilagosan állapítanunk – aránylag igen nagy

75 Vö. *Római katolikus nagyobb katekizmus*. Szent István Társulat, Budapest, 1930, 93.

76 Karsai László: *Holokauszt*. Pannonica, Budapest, 2001, 25.

számmal szerepeltek olyan egyének, akiknek zsidó származásuk nem vonható kétségbe. Ez a szellemiség az, amellyel szemben különösen küzdenünk kell és igaza volt Glattfelder Öxcellenciájának, amikor rámutatott arra, hogy ez ellen a szellemiség ellen nem elég személycserével küzdeni, hanem ezt a szellemiséget el kell tüntetni, hogy ne vegyék át azok, akik nem zsidó származásúak és nem ápolják tovább azt, mint destruáló és szétbomlasztó szellemet. [...] a gazdasági életben is jelentkeztek tünetek, nevezetesen egy feltörekvő fiatal keresztény értelmiség, amely nem tudott a jelen körülmények közt megfelelő elhelyezkedést találni a gazdasági élet számos területén, amelyen részben talán eleik hibája folytán más elem, a zsidóság helyezkedett el. [...] A gyakorlatban a zsidó fajiság és az izraelita felekezethez való tartozás igen nagy százalékban egybeesik. [...]

1919. augusztus 1-jéig, amikor az ellenforradalom diadalra jutott, az volt tehát a helyzet, hogy az izraelita felekezethez való tartozás semmiféle hátrányt nem jelentett és semmiféle olyan momentum nem merült fel, amely valakit önös érdekből arra vezetett volna, hogy izraelita felekezetből más keresztény felekezet kebelébe térjen át. [...] az a megoldás, amelyet mi hoztunk, *nem ideális megoldás*, de ezt a kérdést ideálisan megoldani nem lehet. [...] Nagyon kérem a t. Felsőháznak bölcsességét, hogy azt az igen egyszerű regulát, hogy *a jobb a jónak ellensége, méltóztassék figyelembe venni*. [...] kérem méltóztassék ezt a javaslatot úgy, amint a képviselőház azt elfogadta és amint ez idekerült a bizottság elé, elfogadni és méltóztassék megadni a kormánynak azt a lehetőséget, hogy e törvény alapján a végrehajtáshoz hozzákezdjen.⁷⁷

Imrédy az elvárásoknak megfelelően hatékonyabban lépett fel a nyilasokkal szemben. A szélsőjobboldali veszélyekre hivatkozva tovább szűkítette a polgári szabadságjogokat. Az 1938. évi XVI. törvénycikk a felforgató tevékenységet folytató, vagy annak látszatát keltő személyek elleni eljárást a különbíróóságok hatáskörébe utalta. Az 1938. évi XVII. törvénycikk betiltotta a belügyminiszteri láttamozással nem rendelkező egyesületek és társulatok működését.⁷⁸ A 3400/1938. számú, május 29-én kibocsátott kormányrendelet pedig megtiltotta, hogy köztisztviselők akár a nyilas pártokba, akár a szociáldemokrata pártba lépjenek.⁷⁹

Végül 1938. augusztus 16-án a Kúria jogerőre emelte Szálasi Ferenc, a szélsőjobboldali pártokat 1937-ben egyesítő Magyar Nemzeti Szocialista Párt vezérének három évben kiszabott fegyházbüntetését.⁸⁰ Szálasi azonban 1939-ben kiszabadult és vezetésével megalakult a Nyilaskeresztes Párt, amelyet 1944. október 16-án a németek hatalomra juttattak.⁸¹

77 *Nemzeti Újság*, 1938. május 21. 2–3.

78 Vö. RÁNKI GYÖRGY: i. m. 945.

79 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. május 18. 1. és *Nemzeti Újság*, 1938. május 29. 11–12.

80 Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. augusztus 25. 5.

81 Vö. ORMOS MÁRIA: i. m. 294–298., 504–507.

3.3. Külföldi útjai

1938 augusztusában esedékes volt a kormányzó látogatása Hitlernél, és Imrédy tisztázni akarta, mennyiben számíthat a továbbiakban a tengely déli szárnyára, Olaszországra. Kánya Kálmán külügyminiszter társaságában 1938. július 18-án érkezett Rómába.⁸² Feszült hangulatú tárgyalások folytak. A nézeteltérések középpontjában az olasz-jugoszláv viszony állt, illetve Magyarország szerepe a csehszlovák ügyben. A magyar fél biztosítékot kért arra, hogy Olaszország szükség esetén fegyveres erővel is megakadályozza Jugoszlávia beavatkozását egy magyar-csehszlovák háborús összeütközésbe.⁸³ „Az olaszok – bár vonakodva – megígérték a magyaroknak, hogy Bukarestben és Belgrádban szót emelnek annak érdekében, hogy egy Magyarország és Csehszlovákia közötti fegyveres konfliktus esetén maradjanak semlegesek.”⁸⁴ Valójában Mussolini már Imrédyék megérkezése estéjén utalt pohárköszöntőjében a olasz-jugoszláv közeledésre: „Ebben a politikában [Olaszország és Magyarország együttműködésében – *D. K. J. megj.*] értékesen működik közre a Róma-Berlin tengelyt irányító mélyen realiztikus elgondolás és békeakarat, valamint Jugoszláviával való loyális [sic!] egyetértésünk.”⁸⁵

1938 augusztusában a németországi delegációt Horthy vezette.⁸⁶ A kíséretében lévő Imrédy előtt világossá vált, hogy a németek a cseh kérdést a közeljövőben „megoldják”. Hitler a Szlovákia elleni katonai támadás fejében felajánlotta a magyar államférfiaknak a régi Felső-Magyarországot, akik először kitérő választ adtak, végül ígéretet tettek arra, hogy a német támadás után néhány nappal a magyar hadsereg is megindul Csehszlovákia ellen.⁸⁷ A magyar politikusok érezték Hitler elégedetlenségét. A tárgyalások légkörét még hűvösebbé tette a kisantanttal kötött bledi egyezmény híre. 1938. augusztus 20–29. között a kisantantállamok (Románia, Jugoszlávia és Csehszlovákia) és Magyarország képviselői Bledben tanácskoztak. A megállapodás „Magyarország és a kisantant közötti mindennemű erőszakos [fegyveres – *D. K. J. megj.*] eszköz alkalmazásáról való lemondást és a három állam részéről Magyarország fegyverkezési egyenjogúságának elismerését tartalmazza.”⁸⁸

82 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. július 19. 1–2.

83 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 30.

84 TELEKI ÉVA: i. m. 131. sz. dokumentum, 280–281.

85 *Nemzeti Újság*, 1938. július 19. 3.

86 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. augusztus 23. 1–2.

87 Vö. TELEKI ÉVA: i. m. 134–135. sz. dokumentumok, 287–289. Horthy emlékirataiban viszont az ajánlat elutasításáról ír. Vö. HORTHY MIKLÓS: *Emlékirataim*. Európa – História, Budapest, 1990, 211–212.

88 *Nemzeti Újság*, 1938. augusztus 24. 3. A magyar kisebbségek jogairól nem sikerült egyezsége jutni, és így a bledi egyezmény sohasem lépett életbe. Vö. ROMSICS IGNÁC: i. m. 245.

Hitler háborús tervei megalapozott voltának bizonyítására, valamint vendégei befolyásolására nagyszabású parádékat rendeztetett. Kielben a hadiflotta, majd Berlinben a szárazföldi csapatok vonultak fel. Az erődemonstráció különösen Imrédyre gyakorolt mély benyomást. „Mindenkinek, aki ott volt a haditengerészet felvonulásán és a seregszemlén, megállapítható a német birodalom erejét és teljesítőképességét.” – nyilatkozta a *Nemzeti Újság* munkatársának.⁸⁹ Imrédy magatartásában ezek után erősen érvényesült az a törekvés, hogy feledtesse a németekkel kifogásolt viselkedését.⁹⁰

3.4. A berlini út hatása Imrédy politikájára

A levont következtetések először a belpolitika terén készítették Imrédyt olyan lépésekre, amelyek megnyitották kormányzása második szakaszát. 1938. szeptember 4-én Kaposvárott gazdaggyűlést rendeztek, amelyen bejelentette új kormányprogramját és a közeljövőben az országgyűlés elé terjesztendő törvényjavaslatok sorát.⁹¹ Beszédében kifejtette, hogy korlátozni fogják a nagytőkét, és határt szabnak a magas fizetéseknek. Radikális földreformot és újabb zsidótörvényt helyezett kilátásba. A földkérdésről hangsúlyozta, hogy a kormány a 300 holdon felüli hitbizományok egyharmadát és az 500 holdon felüli szabad birtokok egynegyedét igénybe veszi kisajátítás útján kisbirtokok létrehozására. Ezzel Imrédy a parasztságot kívánta megnyerni, sőt elejét venni a szegényparasztság radikalizálódásának, amit jórészt a nyilasok aknáztak ki. A kormányfő részletezte szociálpolitikáját is. Családvédelmi alap megteremtéséről és a szabadidő-mozgalom megindításáról beszélt. Bejelentette a kötelező munkaszolgálat bevezetését és a leventeintézmény katonai előképző szervezetté való átalakítását. A magyar külpolitikáról megismételte, hogy a „béke és igazság” elvein nyugszik.

A legnagyobb feltűnést nem is a már ismert program váltotta ki, hanem az, hogy Imrédy a reformokat nem a konzervatív politika talaján, hanem az adott rendszer egész struktúrájának átformálásával kívánta megvalósítani. „Teljesen tudatában vagyunk annak, hogy ennek az országnak [...] szociális rétegződését sok tekintetben át kell alakítanunk.” – hangzott el a kaposvári gyűlésen Imrédytől.⁹² Amíg májusban⁹³ elítélt minden „forradalommal való kacérkodást”, most maga hirdette Mussolini és Hitler példájára:

89 *Nemzeti Újság*, 1938. augusztus 27. 1.

90 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 31–32.

91 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. szeptember 6. 1.

92 *Új Nemzedék*, 1938. szeptember 6. 2.

93 Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. május 15. 3–7.

...a munka, amelyet megkezdtünk [...] forradalmi jelentőségű változásokat hoz létre a magyar életben. [...] forradalmat csinálunk, de csodás forradalmat, amelyet [...] a történelemben példaként fogják emlegetni, mint a huszadik századnak nagy magyar csodáját [...] eredményt csak úgy tudunk elérni, ha fegyelmet tartunk [...]. Amíg [...] ezen a helyen állok, vezetni kötelességem és eltökélt akaratom.⁹⁴

Az 1938. szeptemberi müncheni egyezmény⁹⁵ tovább erősítette Imrédyben a Harmadik Birodalom erejéről és térségszervező törekvéseiről szerzett benyomásait. A miniszterelnök tisztában volt azzal, hogy bizonyos belpolitikai gesztusokkal megszilárdítható lenne Berlin és Róma pártfogása a magyar revíziós tervek támogatására. „...politikánkkal minél jobban hozzáilleszkedjünk a tengely hatalmainak politikájához és velük minden vonalon a megértés s együttműködés útjait keressük.” – tűzte ki célul a kormányfő.⁹⁶

Az említett egyezmény pótnyilatkozatában a következő szerepelt:

A négy hatalom [Németország, Olaszország, Franciaország és Anglia – *D. K. J. megj.*] kormányfői kijelentik, hogy a csehszlovákiai lengyel és magyar kisebbségek problémája, amennyiben három hónapon belül az érdekelt kormányok közti megállapodás útján nem rendeztetik, a négy hatalom itt jelenlevő kormányfői további összejövetelének tárgya lesz.⁹⁷

Komáromot jelölték ki végül a magyar és csehszlovák fél találkozásának színhelyéül.⁹⁸ A cseh kormány elsősorban az időhúzásra játszott, politikusai Berlinben kerestek támogatást a magyar törekvések ellen, és csak csekély mértékű terület átengedését tartották elképzelhetőnek. A tárgyalások végül kudarcral végződtek, és október 14-én megszakadtak.⁹⁹ A tárgyalások sikertelensége miatt a magyarok Olaszországot és Németországot kérték fel a döntőbírói szerepre,¹⁰⁰ miután Anglia és Franciaország érdektelenségét fejezte ki a kérdést illetően.

94 *Új Nemzedék*, 1938. szeptember 6. 5.

95 A müncheni konferencián (1938. szeptember 29-30.) Németország, Olaszország, Franciaország és Anglia részvételével egyezmény született arról, hogy a Szudéta-vidéket Csehszlovákiától Németországhoz csatolják. Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. szeptember 30. 1.

96 *Nemzeti Újság*, 1938. október 18. 3.

97 *Nemzeti Újság*, 1938. szeptember 30., 1. Vö. HALMOSY DÉNES: *Nemzetközi szerződések 1918–1945*. Közgazdasági és Jogi Kiadó – Gondolat, Budapest, 1983, 446.

98 A komáromi tárgyalásokról vö. SALLAI GERGELY: *Az első bécsi döntés*. Osiris, Budapest, 2002, 82–103.

99 A prágai taktika hiúsította meg a komáromi tárgyalást. *Nemzeti Újság*, 1938. október 14. 1.

100 Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. október 30. 1–2.

3.5. A kormányválság

Az 1938. november 2-ai első bécsi döntés, amely a Felvidék déli sávját visszacsatolta Magyarországhoz, tovább erősítette a magyar külpolitika német orientációját. A belpolitikában pedig az eredményes ország gyarapítás átmenetileg megszilárdította a kormány helyzetét. Az első bécsi döntés Pozsonyt és Nyitrát Szlovákiánál hagyta. Ellenben Komáromot, Érsekújvárt, Rozsnyót, Kassát, Ungvárt, Munkácsot és környéküket Magyarországhoz csatolta. Ezzel 11 927 km²-nyi terület került vissza 1 millió 60 ezer főnyi lakossal.¹⁰¹ A visszacsatolt területeken élő lakosság 86,5%-a volt magyar nemzetiségű. Aligha férhet hozzá kétség, hogy ez a döntés fedte az etnikai határokat. A nemzeti eufória ekkor még feleltette mindennek az árát, ellenben bizonyos, hogy aligha akadt volna olyan magyar kormányzat, amely kitért volna egy ilyen alkalom elől. A határtalan öröm Serédi Jusztinián hercegprímás beszédéből is kitűnik, amely a parlamentben hangzott el:

A magyar haza határait maga Isten vonta meg, mikor a Kárpátok medencéjét csodálatosan egységes hegy- és vízrendszerével megalkotta s ezt a tökéletes földrajzi egységet nekünk adta, hogy annak természetes határain belül, első szent királyunk bölcs meglátásai és gyakorlati elvei szerint fajtánkkal együtt egy erős keresztény magyar nemzetbe foglaljuk össze a faji és nyelvi szempontból ugyan különböző, de keresztény és magyar életfelfogásukban, valamint kultúrájukban azonos szellemű itt talált, majd később tőlünk ide befogadott népeket. A Kárpátok medencéjének tehát nyilván az Isten akaratát kifejező természeti törvény szerint egy nemzetnek, a magyar nemzetnek birtokában kell maradnia. [...] Én, tisztelt felsőház, mint hívő magyar ember azt vallom, hogy állami életünkbe maga Isten nyúlt bele, mikor a szüntelen hirdetett és epedve várt békés határrevízió – legalább részben – éppen első szent királyunk jubileumi évében, szemünk láttára megtörtént. Megtörtént pedig azért, mert nemzetünk a jubileumi év folyamán csodálatos belső lelki revíziót végzett önmagán, mikor a szent király szellemében iparkodott visszatérni Istenhez. Mert ne feledjük, hogy a nemzetek életét és történelmét – természetesen azok közreműködésével – maga az Isten irányítja, Ő irányította a mi történelmünket is. Bölcs államférfiaink pedig, akik eminenter hazafias munkájukkal a Felvidék egy részének igazságos és békés visszacsatolását keresztülvitték s akiknek ezért az egész nemzet soha meg nem szűnő hálával tartozik: megmutatták az utat és módot, amely szerint azok a nemzetek, amelyek a természeti törvény ellenére egymással sajnálatosan szembehelyezkednek, egymással az egész vonalon kibékülhetnek, ha békés revízió útján kiküszöbölik a szembenállás okait, mert az igazság mindenütt igazság, a természetjog mindenütt és mindenkiel szemben természetjog, tehát Isten akaratá szerint

101 Vö. *Új Nemzedék*, (rendkívüli kiadás), 1938. november 3. 2–3. A megegyezés szövegét közli vö. uo. 1938. november 4. 4. Adatokat vö. ROMSICS IGNÁC: i. m. 246.

egyformán kötelező. Én, tisztelt felsőház, állítom a tételt, hogy a Kárpátok medencéjét igazságosan feldarabolni nem lehet, de igazságosan egyesíteni igenis lehet. Az előttünk fekvő törvényjavaslat első részét tehát túláradó örömmel üdvözölöm. A Felvidék és esztergomi főegyházmegyém egy részének valamint szülőföldemnek...

A bíboros-hercegprímás szavai itt megcsuklottak a pillanatnyi szünet után mélyen megindult halk hangon így folytatta: ... szülőföldemnek visszacsatolásáért pedig Istennek hálát adva itt a felsőház színe előtt megismétlem a Te Deum zárószavait.¹⁰²

Imrédy úgy vélte, hogy ismét kísérletet tehet a diktatórikus teljhatalom megszerzésére.¹⁰³ Ezúttal okult az októberi kudarcából. Ugyanis 1938. október elején Imrédy bejelentette a minisztertanácsnak, hogy szükségesnek tartja a rendeleti úton való kormányzás bevezetését. Erre többen lemondással fenyegetőztek, így akkor elállt tervétől.¹⁰⁴ Novemberben már nem kérte nyíltan a korlátlan felhatalmazást, hanem megpróbálta becsempészni abba a törvényjavaslatba, amely a visszatért területeknek Magyarországhoz való visszacsatolásáról intézkedett.¹⁰⁵ Több miniszter szembefordult Imrédy elképzeléseivel, aki erre való tekintettel kénytelen volt a szöveget oly értelemben megváltoztatni, hogy a felhatalmazás kifejezetten és kizárólag a visszakerült területek viszonyainak rendezésére vonatkozzék.¹⁰⁶ A képviselőház a módosított javaslatot november 12-én végül törvényerőre emelte, mint 1938. évi XXXIV. törvénycikk.¹⁰⁷ Serédi Jusztinián az egyház álláspontját képviselve a korlátlan felhatalmazás kérdésében *modus vivendi*-t ajánlott, de összességében csak a Felvidékre kiterjedő felhatalmazás mellett érvelt:

[...] legideálisabbnak tartanám az országgyűlés két házának kiküldötteiből olyan agilis szervet létesíteni, vagy a már meglévő szervet olyan jogkörrel felruházni, hogy a magyar királyi kormány mellett ne csupán tanácsadó, hanem – mint maga az országgyűlés – döntő szavazattal bírjon. Minthogy a Felvidék gyakorlati visszacsatolásával kapcsolatban a magyar királyi kormánynak ilyen rendkívüli felhatalmazására valóban szükség van, ahhoz az imént említett szerv felállítása, illetőleg megbízása nélkül is szívesen hozzájárulok, mert teljes bizalommal viselkedem azok iránt a férfiak iránt, akik a rendkívüli felhatalmazást kérik!¹⁰⁸

102 *Nemzeti Újság*, 1938. november 13. 4.

103 Ld. Imrédy feljegyzését „a politikai válság megoldására tervezett lépésekről” 1938. november 13-án. In SIPOS PÉTER – SIPOS ANDRÁS: i. m. 497–500.

104 Vö. RÁNKI GYÖRGY: i. m. 960.

105 Vö. RÁNKI GYÖRGY: i. m. 965.

106 A katolikus sajtóban csak a módosított törvényjavaslat jelent meg. Vö. *Új Nemzedék*, 1938. november 9. 2. Vö. *Magyar Törvénytár, 1938. évi törvénycikkek*. 531.

107 Ld. *Magyar Törvénytár, 1938. évi törvénycikkek*. 528–532.

108 *Nemzeti Újság*, 1938. november 13. 4.

A törvény elfogadása a kormányon belül még átmeneti fegyverszünetet sem eredményezett. November 15-én a kormány benyújtotta lemondását, amit Imrédy a területváltozással indokolt.¹⁰⁹ Valójában csupán alkalmas ürügyként szolgált arra, hogy a miniszterelnök megszabaduljon a kabinetben belüli ellenzékétől. Az új kormány még aznap megalakult, de összetétele jelentős mértékben módosult.¹¹⁰

1938. november 16-23. között több képviselő, az ún. disszidensek kiléptek a Nemzeti Egység Pártjából, amely ily módon kisebbségbe került a parlamentben.¹¹¹ November 22-én Imrédy és az Egyesült Keresztény Párt¹¹² között titkos megállapodás jött létre arról, hogy a párt támogatja Imrédyt „az alkotmányos kormányzásban”.¹¹³ A korábban Gömbös Gyulával és Darányi Kálmánnal szemben a diktatórikus törekvések miatt határozottan szemben álló keresztény párt most lojális volt Imrédy iránt. Ugyanis amikor Imrédy kormányra került, az említett párt benne látta saját programjának megvalósítóját, és az addigi ellenzéki seregéből kormánytámogató lett.

November 23-án lényegében egy ügyrendi kérdésben a Ház leszavazta a kormányt. Természetesen az Egyesült Keresztény Párt a napirendi indítványnál a kormány mellett szavazott, tartva magát ezzel a titkos megállapodáshoz.¹¹⁴ Imrédy benyújtotta lemondását a kormányzónak.¹¹⁵ Horthy a nála kihallgatáson járt ellenzéki vezetőknek megígérte, hogy elfogadja Imrédy lemondását, de később másképpen határozott.¹¹⁶ Végső döntését, hogy a lemondást nem fogadja el, november 27-én írásban közölte a miniszterelnökkel.¹¹⁷ A kormányválság ezzel véget ért.

Ebben kétségtávolú szerepe volt annak, hogy Teleki Pál november 26-án egy közel kétórás kormányzói audiencián a lemondás visszautasítása mellett érvelt.¹¹⁸ Nem helyeselte ugyan Imrédy diktatórikus terveit, de nem értett egyet a disszidálással sem. Attól tartott, hogy a kormányválság felkorbácsolja a politikai indulatokat, ami kapóra

109 Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. november 16. 2.

110 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 37–39. A kormánylistát ld. *Új Nemzedék*, 1938. november 17. 1.

111 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. november 24. 1-2. A korabeli sajtó 67 képviselő nevét közli. Ellenben az általam olvasott könyvek egységesen 62-ben jelölik meg a kilépettek számát. Pl. vö. GERGELY JENŐ – PRITZ PÁL: i. m. 125.

112 Az Egyesült Keresztény Párt 1937-ben jött létre gróf Zichy János elnökletével. Vö. GERGELY JENŐ: *A politikai katolicizmus Magyarországon*. 148., 158.

113 Vö. SIPOS PÉTER – SIPOS ANDRÁS: i. m. 503–504.

114 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. november 25. 9.

115 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. november 25. 1.

116 A Horthynál járt politikusok névsorát ld. *Új Nemzedék*, 1938. november 26. 1.

117 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. november 29. 1.

118 Teleki szerepét Imrédy is elismerte vallomásaiban a népbíróság előtt. Vö. ÁBRAHÁM FERENC – KUSSINSZKY ENDRE (szerk.): *Az Imrédy-per: a vád, a vallomások és az ítélet*. Magyar Központi Híradó, Budapest, 1945, 120–121.

jöhet a nyilasoknak. Továbbá a német vezetés kifogásolhatja az egyre inkább felénk forduló Imrédy leváltását. Imrédy azzal is erősítette pozícióját a német vezetésnél, hogy engedélyével november 26-án megtarthatta alakuló gyűlését a magyarországi németiség nemzetiszocialista szervezete, a Volksbund der Deutschen in Ungarn.¹¹⁹ November 24-én Horthynak meg kellett „nyugtatnia” Erdmannsdorff budapesti német követet, hogy nem nevez ki külpolitikailag – nyilván Berlin számára – nem elfogadható (akceptábilis) politikust miniszterelnöknek.¹²⁰ Az Imrédy-kormány újra kinevezésében lényeges szerepet játszott az a körülmény is, hogy nem jött létre egy alternatív többségi koalíciós megoldás.¹²¹ Tehát a disszidens tábor, bár képes volt arra, hogy más tényezők közreműködésével megbuktassa a kormányt, semmiképpen nem látszott olyan politikai erőnek, amely köré tartós parlamenti többség csoportosulhatna.

3.6. A „második” Imrédy-kormány

Egyelőre Horthy állásfoglalása biztosította a kényes belpolitikai egyensúlyt és a kormány létét, amit a disszidensek tudomásul vettek.¹²² A képviselőházi helyzet rendezésére a legmegfelelőbbnek a felvidéki képviselők behívása tűnt. December 5-én az ünnepélyes bevonulás Imrédy komoly győzelmét jelentette, hiszen a kormánypárt 17 képviselővel erősödött.¹²³ A kormány először is néhány szociális jellegű törvényjavaslatot terjesztett az országgyűlés elé.¹²⁴ A háborús készülődés részeként december 7-én nyújtották be a honvédelmi törvényjavaslatot,¹²⁵ amelyet 1939. január-februárjában tárgyalt az országgyűlés. Shvoy Lajos székesfehérvári megyéspüspök örömmel elfogadta a törvényjavaslatot. Arra kérte mindössze a honvédelmi minisztert, „...méltóztassék az ifjúság valláserkölcsi nevelését is a leventeképzés programjába kardinálisan beállítani.”¹²⁶ A honvédelmi törvény 1939. évi II. törvénycikként csak Teleki Pál¹²⁷ miniszterelnöksége idején lépett hatályba, mégis az Imrédy-kormány művének tekinthető. A törvény

119 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 40–44.

120 Vö. TELEKI ÉVA: i. m. 166. sz. dokumentum, 331.

121 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. november 26. 1.

122 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. november 26. 2.

123 Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. december 6. 7.

124 Ezek intézkedtek az egyes fizetési osztályok korpótlékáról, valamint a közalkalmazottak családi pótlékának emeléséről. A törvénytervezetet már közli vö. *Új Nemzedék*, 1938. november 30. 7. A törvényeket ld. *Magyar Törvénytár. 1938. évi törvénycikkek* 533–546.

125 A honvédelmi törvényjavaslatot a szociális javaslatokkal együtt nyújtották be december elején. Ld. *Nemzeti Újság*, 1938. december 8. 2.

126 *Nemzeti Újság*, 1939. február 5. 11–12. A leventeintézmény bevezetésére ld. *Magyar Törvénytár. 1939. évi törvénycikkek* 8–9.

127 Teleki Pál második kormánya 1939. február 16-tól 1941. április 3-ig, haláláig állt fenn.

részletezte a had-, a légvédelmi és légoltalmi, valamint a leventekötelezettséget. Kimondta, hogy minden 14-70 év közötti személy honvédelmi munkára kötelezhető. A kormány háború idején, de már békeidőben is „az országot közvetlenül fenyegető háborús veszély” esetén bevezethette a kivételes hatalmat, a rendeleti úton való kormányzást.¹²⁸ Ezáltal a törvény alapja lett későbbiekben a szabadságjogok további korlátozásának.

A honvédelmi törvényhez hasonlóan ugyanez lett a sorsa a második zsidótörvénynek is. A tervezetet 1938. december 23-án Tasnády-Nagy András igazságügy-miniszter nyújtotta be a képviselőházban,¹²⁹ és 1939. május 5-én lépett hatályba Teleki idején, mint 1939. évi IV. törvénycikk.¹³⁰ Ennek a törvénynek az elfogadása mindazok hitét döntötte romba, akik azt gondolták, hogy az első zsidótörvénnyel megfelelnek a korszellemnek, kielégítik a németek sürgetéseit, kifogják a szelet a magyar szélsőjobboldal vitorláiból, és egyben változtatnak az aránytalan magyar foglalkozási szerkezeten. Ezekre az érvekre történő magyarázatokat 1939 májusától már aligha lehetett komolyan venni.¹³¹

A második zsidótörvény kimondja, hogy „... zsidónak kell tekinteni azt, aki ő maga vagy akinek legalább egyik szülője, vagy akinek nagyszülői közül legalább kettő a jelen törvény hatálybalépésekor az izraelita hitfelekezet tagja vagy a jelen törvény hatálybalépése előtt az izraelita hitfelekezet tagja volt.”¹³² Honosítás, házasságkötés, vagy törvényesítés által magyar állampolgárságot nem szerezhetnek. Semmiféle állami vagy más közintézményben nem alkalmazhatók. Nem lehetnek időszaki lap szerkesztői, kiadói vagy főmunkatársai. Nem vezethetnek színházat és mozit. Az ügyvédi, orvosi, mérnöki, sajtó, színházi és filmművészeti kamarák tagjai közé maximum 6%-ban vehetők fel. Az ipari, kereskedelmi, bank- és biztosítási, közlekedési, mezőgazdasági és kereskedelmi magánvállalatoknál csak 12%-os arányban alkalmazhatók.¹³³

Az új zsidótörvény tervezete lényegesen eltért elődjétől. Az első zsidótörvény nem azt határozta meg, hogy ki tekintendő „zsidónak”, hanem azt, hogy paragrafusai kire nem vonatkoznak.¹³⁴ A már említett végrehajtási utasítás a „hiányt” pótlandó, lényegében felekezeti alapon határozta meg a törvény hatáskörét. Az új javaslat viszont a kérdést faji alapon döntötte el: „...kétségtelen, hogy az, aki az izraelita hitfelekezet tagja, egyúttal a zsidó faji közösséghez is tartozik és természetes az is, hogy az izraelita hitfelekezethez tartozás megszűnése nem eredményez változást ehhez a faji közösséghez való tartozás

128 Vö. *Magyar Törvénytár. 1939. évi törvénycikkek.* 83–84.

129 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. december 24. 9–10.

130 Ld. *Magyar Törvénytár; 1939. évi törvénycikkek.* 129–148.

131 A második zsidótörvényről vö. GYURGYÁK JÁNOS: *A zsidókérdés Magyarországon.* Osiris, Budapest, 2001, 144–152.

132 *Magyar Törvénytár. 1939. évi törvénycikkek.* 129.

133 *Magyar Törvénytár. 1939. évi törvénycikkek.* 129–138.

134 Ezt a 4.§ tartalmazza. Vö. *Magyar Törvénytár; 1938. évi törvénycikkek.* 138.

tekintetében” – írja Imrédy a miniszteri indoklásban.¹³⁵ Az első zsidótörvényben megszabott 20%-os arány kifejezetten csak a zsidó értelmiségi és alkalmazotti rétegek életlehetőségeit korlátozta. Az új javaslat azonban már a zsidónak nyilvánított közép- és nagyburzsoáziát is érintette, ami a gazdasági őrsváltás megindítását jelentette a hiteléletben és a gyáriparban.¹³⁶ Imrédy hangoztatta, hogy a „javaslat azt célozta, hogy az a tőke, amely Magyarországon van, keresztény irányítás alatt működjék”.

Imrédy miniszterelnöksége alatt Serédi egyrésztől pásztorlevelében a zsidókeresztségről írt: „Szabály legyen az, hogy mindenkit szeretettel kell fogadni, akik meg akarnak térni: azután legalábbis három hónapi próbára bocsájtandók [sic!] a felnőttek, amely idő alatt hetenként legalábbis két teljes órán át a plébános, vagy helyettese által a katekizmus igazságaiban oktatók”.¹³⁷ Másrésztől a rendkívüli püspökkari értekezleten, 1939. január 13-án rámutatott a törvénytervezet azon hibájára, hogy „...a megkeresztelt zsidók közül sokat zsidónak minősít. [...] Hangsúlyozta azt is, hogy a zsidó szellemnek a közéleti, gazdasági és egyéb tereken való visszaszorítását feltétlen szükségesnek tartja [...]. Igazságtalan a keresztység szentségének lelki átalakító hatását is bizonyos terminushoz kötni”. A véleménye szerint nem kellene kiterjeszteni azokra a törvény hatáskörét, akik már keresztények, és akikről feltételezhető, hogy asszimilálódtak. „Ellenben ki lehetne terjeszteni a többi izraelitára.”¹³⁸

Pelle János szerint a keresztény egyházak szociális tevékenysége az 1939 és 1941 közötti időszakban arra irányult, hogy elősegítsék a társadalmi őrsváltást. „Vezetőiknek évekig eszükbe sem jutott, hogy a társadalmi felemelkedés lehetősége olyan erkölcsi veszteséget okoz, mely magát a civil társadalmat, a vallásos hitet teszi tönkre.”¹³⁹ Ezt cáfolja meg Glattfelder Gyula hozzászólása a püspökkari értekezleten: „E javaslatban hazánkban első hangját hallja megcsendülni a vér és faj idegen eszmekörben született mítoszának, melynek nyomán továbbmenő, felforgatást, hatalomátvételt és vallástalanságot akaró áradat indulhat meg”.¹⁴⁰ A csanádi püspök itt a náci fajelméletre célzott.

Imrédy már a kaposvári beszédében új földbirtok-politikai intézkedéseket ígért.¹⁴¹ Végül hosszas tárgyalások után az 1939. január 10-i minisztertanács jóváhagyta a

135 *Magyar Törvénytár. 1939. évi törvények.* 131.

136 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla.* 47–48. Az őrsváltás kifejezése alatt azt értették, hogy a gazdaságnak azokba a pozícióba, amelyek a zsidótörvények következtében megürülnek, tehetséges, a népből felemelkedő fiatalok kerüljenek.

137 *Új Nemzedék*, 1938. december 22. 9.

138 BEKE MARGIT: i. m. 199–200.

139 PELLE JÁNOS: A katolikus egyház és a zsidótörvények. *Vigilia* 66 (2001) 13–24, 17.

140 BEKE MARGIT: i. m. 200.

141 Vö. *Új Nemzedék*, 1938. szeptember 6. 4.

parlament elé terjesztendő javaslatot. Az elképzelések szerint kb. 1 millió hold kerülne felosztásra kishaszonbérleti akció formájában.¹⁴² A püspöki kar készségét fejezte ki, hogy segít a szociális reformok megvalósításában. „E célból hozzájárul a kisbérletek alakításáról szóló törvényjavaslathoz azzal, hogy a kegyúri terhek biztosításáról és a javadalmasok kártalanításának garantálásáról kielégítő intézkedések történjenek.”¹⁴³ Ez az egyházi földvagyon kivételezését, hatékony garancia nyújtását jelentette.

Az első bécsi döntés nyilvánvalóvá tette, hogy a további revízióhoz Németország támogatása elengedhetetlen. A magyar külpolitika fő célkitűzése 1938–1939 fordulóján az volt, hogy szabad kezet kapjon Kárpátalja elfoglalására.¹⁴⁴ Ezért Imrédy igyekezett demonstrálni németbarátságát. A németek szemében azonban Kánya Kálmán külügyminiszter túlságosan független politikát folytatott, ezért mennie kellett.¹⁴⁵ Csáky István megbízatásának az volt a célja, hogy a magyar államvezetés számára kedvezőtlenül alakuló helyzetet felszámolja.¹⁴⁶ Az 1939. január 14-i minisztertanács továbbá véglegesen döntött az antikomintern paktumhoz való csatlakozás kérdésében.¹⁴⁷ 1939. február 24-én, Teleki Pál miniszterelnöksége idején vált hivatalossá a csatlakozás, aminek a szovjet–magyar diplomáciai kapcsolatok felfüggesztése lett a következménye. A Szovjetunió deklarálta, hogy a közvetlen diplomáciai kapcsolatot megszakítja Magyarországgal, és a követét visszahívja Budapestről, mivel „a magyar kormány idegen befolyás alá került s ezért speciális és közvetlen képviselőnek nincs értelme”.¹⁴⁸ A paktum többi állama még csak tiltakozni sem volt hajlandó nagyköveteik demonstratív szabadságolása formájában a moszkvai lépés ellen.¹⁴⁹

A minisztertanács továbbá elhatározta, hogy Magyarország megfelelő ürüggyel kilép a Népszövetségből.¹⁵⁰ A német sürgetések mellett a szervezettel kapcsolatos csalódás

142 Az igénybevétel sorrendjét és mértékét ld. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 49–50. Az 1940:IV. tc.-et ld. *Magyar Törvénytár. 1940. évi törvények*. 7–42.

143 BEKE MARGIT: i. m. 201–202.

144 Az erőlyes német tiltakozás miatt egyelőre le kellett mondania a magyar kormánynak a hadműveletekről. Vö. TELEKI ÉVA: i. m. 164. sz. dokumentum, 328–330.

145 Vö. *Nemzeti Újság*, 1938. november 29. 3.

146 Csáky kinevezése: vö. *Nemzeti Újság*, 1938. december 11. 2. Kinevezésének céljáról vö. TELEKI ÉVA: i. m. 171. sz. dokumentum, 334.

147 Az antikomintern paktum Németország és Japán között 1936. november 25-én megkötött szövetség, amely a kommunista mozgalom és a Szovjetunió ellen irányult. Vö. JUHÁSZ GYULA: *Magyarország külpolitikája 1919–1945*. Kossuth, Budapest, 1969, 189–191.

148 *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945*. III. 285. sz. irat. A részleteket ld. PETER PASTOR: *Magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok 1935–1941: meghíúsult újbóli közeledés, Századok* 140 (2006) 199–218, 207–209.

149 *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945*. 3. köt. 335. és 338. sz. iratok.

150 1939. januárjában Csáky István külügyminiszter még csak a paktumhoz való csatlakozást jelentette be nyilvánosan a NEP értekezletén, a Népszövetségből való kilépést nem. Vö. *Nemzeti Újság*, 1939. január 13. 1–2.

is szerepet játszott. A kilépésre ugyan formailag csak 1939. április 11-én került sor, és Magyarország tagja maradt néhány kisebb jelentőségű népszövetségi szervezetnek (például Nemzetközi Munkaügyi Hivatal).¹⁵¹ A revízió időszakában fölöslegessé is váltak a nehézkes és hatástalan genfi kisebbségvédő mechanizmusok.¹⁵²

3.7. A Magyar Élet Mozgalom és a bukás

Imrédy levonta a novemberi kormányválságból a tanulságot, és arra törekedett, hogy saját vezetése alatt olyan új politikai mozgalmat szervezzen, amely sikeresen vetélkedhetne a nyilasokkal. Egyúttal olyan párttá akarta alakítani, amellyel a győzelem reményében indulhat a következő választásokon.¹⁵³ 1939. január 6-án a Vigadóban kibontotta a Magyar Élet Mozgalom lobogóját. Beszédének stílusa már egészen közel jutott a németekéhez. Az antiszemita fajvédelemmel kapcsolatban határozottan biológiai alapokra helyezkedett, kiemelve a magyar faj „biológiai életfeltételeinek és fejlődési lehetőségeinek” biztosítását.

Magyar testvéreim! Magyar földön magyar életet akarunk élni. Ősi magyar földön új magyar életet. Ez a rövid foglalata annak, amit mondandó vagyok, amiért e gyülekezetet egybehívtam. Nem azért állok most itt, hogy mint a kormánynak a feje, kormányprogramot adjak, hanem azért, hogy a kormányprogram részletproblémákkal foglalkozó célkitűzésein, konkrét elgondolásain túl keressem és felmutassam a gyökeres jobboldali reformpolitika jegyében egyesítő nagy eszmei célkitűzéseket s ezzel elősegítsem ennek az új magyar életnek megtalálását. Amint eleinket a legendás szarvas vezette új hazába, úgy indulnak a megvilágosító gondolat után, amely a mai új magyar életet jelenti. [...] Az új élet parancsszava tehát: egység a nemzetben, tudatos egység. Énünk egy részének beolvasztása a nagy közösségbe, hogy ne csak vész, vihar idején verődjön össze a nyáj, amikor jó ösztöne egybetereleli.

A vezérlő elv a fajvédelem

Olyan népelemek, amelyek magukévá tudták tenni, át tudták élni a történelmi magyar gondolatot és egész lényükkel egybe tudtak olvadni a magát nemcsak magyarnak tudó és valló, hanem öntudatlanul is magyarul érző, magyarul cselekvő magyar emberideállal. Védelemre szorulnak azonban annyi más nemzethez hasonlóan azzal a népelemmel szemben, amely a magyar nemzettől erős fajiságánál, évezredek elzárkózásánál és zártkörűségénél fogva állandó s öntudatlan elkülönülésben maradt – a zsidósággal szemben. [...] Meg kell találnunk azt a formát, amelyben a zsidóság problémáját, a zsidóságnak a föld többi

151 *Nemzeti Újság*, 1939. április 12. 1.

152 ABLONCZY BALÁZS: *Teleki Pál*. Osiris, Budapest, 2005, 394.

153 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 52.

népeivel való legjobb együttélését meg tudjuk valósítani. A fajvédelem tehát az a vezérlő elv, – folytatta a miniszterelnök –, amely a nacionalista szellemből szinte szükségszerű logikával következik. Magában rejti ez a fajvédelem a magyar fajta biológiai életfeltételeinek és fejlődési lehetőségeinek a biztosítását, magában rejti a közegészségügy ápolását, magában rejti a beteg egyedeknek és a betegségek átöröklésének veszélyével szemben való védekezést, magában rejti a fajtának a gondozását és mindennek tudatosítását is. [...]

Lelki reform!

És ehhez kell a reformok legfontosabbika: a lelki reform, önmagunk átgyúrása, a társadalomnak az átítatása a keresztény szolidaritásnak a szellemével, keresztény erkölcsök parancsolatainak a szavával. Ehhez kell áldozatosság, kell alázat, ehhez kell mélységes tisztelet és nagy odaborulás a Gondviselő Mindenható lába elé, ehhez kell valami abból, amit Krisztus követésének hívunk, a keresztthordozás készségéből. Kell az evangéliumi szellem, az okos szeretet, mert nem szeretet, hanem gyengeség az, amely a tolvajt futni hagyja, amely a bűnös fölött elnéz. Az a harcos szeretet kell, amely korbácsot is tud a kezébe ragadni, jól tudván azt, hogy a nemzet templomában is vannak kufárok, akikkel szemben korbácsot nemcsak szabad, hanem kell is ragadni. [...]

Kibontom tehát a Magyar Élet Mozgalmának lobogóját

Kibontom tehát a Magyar Élet Mozgalmának lobogóját és felhívok minden meglett férfit éppúgy, mint lelkes ifjúságot, szegényt és gazdagot, a nemzet fiait és leányait egyaránt, hogy a nagy céljainkért és szebb jövőnkért vállalt harcban tömörüljenek e zászló alá és teremtsünk meg egy olyan keretet, amelyben a jelenlegi politikai barátaim és támogatóim mellett új erők is helyet és teret kapnak a közös munka végzésére.¹⁵⁴

Imrédy beszédében radikálisabbnál radikálisabb javaslatokkal állt elő az osztályok lerombolásáról, a népi egység megteremtéséről, a fajvédelemről, a katonai szellem meghonosításáról, a lelki reformról, a radikális földreformról és végül egy új Magyarország megteremtéséről, amelyet a „mindent lenyűgöző, egységes magyar akarat” vezet. A zsidókérdést is újra előveszi: „Védelemre szorulnak azonban annyi más nemzethez hasonlóan azzal a népelemmel szemben, amely a magyar nemzettől erős fajiságánál, évezredes elzárkózásánál és zártkörűségénél fogva állandó s öntudatlan elkülönülésben maradt – a zsidósággal szemben.”¹⁵⁵ Ezzel nem hagyott kétséget a miniszterelnök az iránt, hogy az első zsidótörvény – még megvalósulása előtt – immár a múlté.¹⁵⁶

154 *Új Nemzedék*, 1939. január 8. 3–5.

155 *Új Nemzedék*, 1939. január 8. 4.

156 Vö. GYURGYÁK JÁNOS: i. m. 143–144.

Osztom Lukács János véleményét, miszerint a zsidók szerepe, befolyása egy nép életében lehet fontos és megfontolásra érdemes kérdés. De ezt egy nemzet legfontosabb problémájának tekinteni és felvetni nem csupán politikai vagy világnézeti hiba, hanem erkölcsileg is megengedhetetlen.¹⁵⁷ Imrédy mozgalmával nem rokonszenvezett a katolikus felsőpapság. Ám a keresztény társadalom megosztottságát jelezte, hogy sokan örömmel olvasták a mozgalom jelszavait, amelynek biztosítéka szemükben a katolikus Imrédy személye volt.¹⁵⁸

A magyar politikai életet 1939 első hónapjaiban a teljes felfordulás jellemezte. A nyilasok nyílt erőszakos fellépése, kézigránátos merényletük február 3-án a Dohány utcai zsinagógából távozókat ellen,¹⁵⁹ az ismétlődő parlamenti botrányok¹⁶⁰, súlyos politikai válság kibontakozását jelezték. Továbbá Imrédy diktátori allűrjei felkelítették Horthy személyes féltékenységét, mert nem óhajtotta Hindenburg¹⁶¹ szerepét eljátszani. A kormányzó különösen zokon vette, hogy Imrédy több fontos törvényjavaslat esetében – mielőtt benyújtotta volna a törvényhozásnak – elmulasztotta kikérni az ő előzetes hozzájárulását. De nemcsak államfői jogainak csorbítását látta ebben. Némely javaslat tartalmával sem értett egyet. Különösen Imrédy földreform-elképzeléseivel és bizonyos mértékig a második zsidótörvény tervezetével sem.¹⁶²

A miniszterelnök helyzete 1939 januárjának végére tarthatatlanná vált. De lemondatásához olyan érve volt szükség, amelyet a németek sem kifogásolhattak. Eltávolításának legcélszerűbb módját Rassay Károly találta meg.¹⁶³ Sikerült neki hitelesnek tűnő adatokat szerezni Imrédy dédapjának feltételezett zsidó származásáról. Horthy, miután megbizonyosodott az iratok hitelességéről, magához hívatta Imrédyt, aki elismerte az iratok valóságát. A kormányzónak épp kapóra jött ez az ürügy, hogy lemondassa miniszterelnökét.¹⁶⁴

A Nemzeti Egység Pártja értekezletén viszont Imrédy pont fordítva állította be az eseményeket. Miután tudomására jutottak a számára „eddig ismeretlen adatok”, megbeszélést tartott Horthyval és felajánlotta lemondását. A *Nemzeti Újságban* megtalálható Imrédynek a kormánypárt értekezletén elhangzott beszéde:

157 Vö. LUKÁCS JÁNOS: A magyar katolikusok és a zsidókérdés, *Vigilia* 66 (2001) 649–662, 650–651.

158 Vö. RÓNAY LÁSZLÓ: i. m. 9.

159 Vö. *Nemzeti Újság*, 1939. február 4. 12.

160 Ld. *Nemzeti Újság*, 1939. január 14. 7–8.

161 Paul Hindenburg 1925 és 1934 között Németország köztársasági elnöke. 1933-ban Hitlert bízta meg koalíciós kormány alakításával.

162 Vö. HORTHY MIKLÓS: i. m. 230–231.

163 Rassay Károly (1886–1958) politikus, ügyvéd. Liberális, szélsőjobboldal- és németellenes politikát folytatott.

164 Az újságok csak az audiencia megtörténtéről adnak hírt: vö. *Nemzeti Újság*, 1939. február 15. 1.

Mai felszólalásomnak van egy személyi és van egy politikai része. Hogy az előzővel végezzek, leszek bátor előttetek felolvasni azt a közleményt, illetve nyilatkozatot, amelyet egyúttal a sajtó számára teszek:

„Újév táján híresztelések terjedtek el a fővárosban, amelyek anyai ágon zsidó származásomról szóltak. E híresztelések, amelyek meglepetésként értek, arra indítottak, hogy azonnal beszereztessem anyai nagyszüleim keresztleveleit, amelyekből kitűnt, hogy mindketten születésükkor azonnal megkereszteltettek. Abból a körülményből, hogy a keresztleveleken mindkét nagyszülőm szülei és nagyszülei is fel voltak tüntetve és mindkét keresztlevél az „árja” jelzést tartalmazta, teljes megnyugvást merítettem. Amikor a híresztelések nem szűntek meg, sőt vidékre is átterjedtek január 15-én Baján tartott beszédemben a híresztelésekkel szembeszállva, a birtokomban levő összes adatokat feltártam és azokból azt a következtetést vontam le, hogy nemcsak nagyszüleim, hanem azoknak szülei és nagyszülei is keresztények voltak.

Néhány nappal ezelőtt olyan, előttem eddig ismeretlen adatok merültek fel, amelyek arra mutatnak, hogy bár Baján tartott beszédemben tett közlések helytállóak – nagyanyámnak apai ágon nagyszülei nem származtak keresztény családból, hanem már élő fiúkkal – egyik anyai dédanyámmal együtt – 1814-ben tértek ki, hogy tehát nyolc dédszülő közül az egyik ezelőtt 125 évvel, hétéves korában keresztelkedett meg. Ezeknek az adatoknak a megvizsgálása után szükségesnek tartom a tényállást azonnal nyilvánosságra hozni, nehogy az a vád érhesen, mintha a közvéleményt tudatosan félre akartam volna vezetni.

Kötelességemnek tartottam egyben a most tudomásomra jutott körülmények politikai kihatásait is mérlegelni. Felvetődhetik ugyanis a kérdés, hogy az adott helyzetben olyan kormányzati politika vezetésére, amelyet folytattam és amelynek folytatását helyesnek és szükségesnek tartottam és tartom, személyem alkalmas-e s ezért a kormányzó úr őfőméltóságához a mai napon hódolatteljes előterjesztést intéztem, amelyben tekintettel a fent vázolt körülményekre, magyar királyi miniszterelnöki tisztemről való lemondásomat felajánlottam.¹⁶⁵

Ugyanebben a cikkben a *Nemzeti Újság* elismeréssel és hálával írt a távozó miniszterelnök személyiségéről és tevékenységéről, úgy látva, hogy még nagy és fontos feladatok várnak rá a „magyar jövőben”:

A keresztény jobboldali közvélemény teljes megértéssel és helyesléssel kísérte ezt a munkát és őszinte szeretettel vette körül Imrédy Béla személyét, akiben egyenes, kemény, határozott és tiszta jellemű férfit ismert meg. [...] Abban az elmérgezett politikai levegőben, amely végül is Imrédy Béla távozására vezetett, nem akadt egyetlen hang sem, amely örömeinek vagy megnyugvásának adott volna kifejezést a miniszterelnök ilyen távozása fölött, itt a politika

165 *Nemzeti Újság*, 1939. február 16. 3. Az eseményeket részletesen vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 54–55.

ezekre a pillanatokra másodrendű tényezővé szorult és helyet adott az emberi érzések halk és tiszta hullámverésének. [...] Egyik kifogás ellene éppen az, hogy nem volt eléggé politikus, nem ismerte ennek a sajátságos, vonzó és veszélyes ingoványnak a gázlóit és örvényeit és mindig megnehezült a helyzete akkor, amikor politikai rutinra lett volna szükség. Ezzel szemben: valódi érték volt, értéke a magyar pénzügyi életnek, a politikától független közéletnek s olyan fémjelzett nevet hozott a miniszterelnöki székbe, amely itthon és messze földön egyaránt a nemesérc hangjával csengett. [...] Az újság, amelyet erre hivatása kötelez s a közélet porondján látta Imrédy Béla munkáját, odaadását, vívódásait, tudja azt, hogy Imrédy Béla többet adott önmagából, mint amennyire állása kötelezte volna, vagy amennyi talán célszerű és politikus volt. Öröksége, amelyet utódjának át kell vennie: a reformpolitika, amelynek terén bátrát, nagyot és korszerűt alkotott és indított el a megvalósulás útján. [...] Imrédy Béla elkezdte a munkát és programot adott, – ezt meg kell valósítani, annak a polgári rendnek az érdekében, amelynek Imrédy Béla a miniszterelnöki székben bátor és kemény katonája volt. Azok, akik gyűlölték – mert a harcos, egyenes és kíméletlen embernek mindig vannak gyűlölködő ellenfelei a politikában – nincs okuk az öröme, nem jöhet olyan megoldás, amely Imrédy Béla örökségét megtagadja és a reformpolitikát lassítani, vagy elalkudni próbálná. [...] Úgy megy el, hogy nem kíséri a győzelemtől mámoros ellenfél ujjongása, de annál melegebb és mélyebb a feléje áradó szimpátia. Értünk harcolt – talán nem elég ügyesen, nem elég taktikai felkészültséggel, rutinnal – de legjobb meggyőződése szerint az új, magyarabb és keresztényebb Magyarorszáért s az építő nemzeti társadalomért, amely most meghatottan és megrendülten néz magában távozó szikár alakja után, mert érzi, hogy a magyar jövőben kétségkívül nagy és fontos föladatak várnak még erre a most távozó államférfira.¹⁶⁶

Az *Új Nemzedék* viszont már keményebben fogalmaz a kormányváltással beállt helyzetről és a jövőt illetően. A következőket fűzte a miniszterelnök távozásához:

Amitől tegnap sápadtabb volt az arca, hajlottabb a tartása és nehezebb a szempillája, nem a munka volt, hanem az a lelki konfliktus, amelyet nyíltan, férfiasan feltárt a kormánypárt délelőtti értekezlete előtt. Nem sokat töprengett, nem keresett kibúvót, megalkuvást; elintézte tisztán, maradéktalanul, érzéstelenítés nélkül. Ez az ő ügye a férfié, aki így látta jónak a maga problémája megoldását s a kívül állónak nem marad más, mint a [...] megrendülés mindenkiben, pártkülönbség nélkül, a lélek legmélyéig. [...] Imrédy Béla reformpolitikát csinált, ezt hirdette égő fanatizmussal s ezt szolgálta kora reggeltől késő hajnalig tartó mindennapos munkájával, szóval, tettel és magyar lelke messzenéző álmaival. Tömegeket mozgatott meg, amelyek elindultak a reformpolitika útján és azokat ezen az úton megállítani többé nem lehet. Ezeknek a tömegeknek kinyílt a szemük és megélesedett a hallásuk: nincs

166 *Nemzeti Újság*, 1939. február 16. 1.

az a politikai hókuszpókusz, ígéretés, csábítás, mellébeszélés, amellyel a reformpolitikát ma már akadályozni, késleltetni, vagy éppen sutba dobni lehetne.

Imrédy Béla programot hagyott utódjának, a reformok megvalósításának feladatát, a magyar életnek azt az átalakítását, amelyet becsületes szándékkal megindított s amelyet most – akárki jön – be kell fejezni mindenáron. Ki kell ábrándtanunk mindenkit, aki titokban, vagy hangosan abban bizakodik, hogy most már szépen visszacsinálódik minden, nem lesz zsidótörvény, időtlen időig el lehet tolni a földkérdés megoldását, ártatlanul lehet elmélkedni szociális problémák fölött: naiv és ostoba ábrándozás ez! Tessék tudomásul venni, hogy a reformpolitika nem személyhez kötött egyéni elgondolás, hanem nemzeti követelés, létérdek és aki ennek az útjába áll, azt az élet természetes folyamata könyörtelenül elsöpri, akárki legyen, akárhol álljon, akármilyen szempontokra hivatkozzék.¹⁶⁷

4. PÁLYAFUTÁSA A POLITIKAI ÉLETBEN 1939 UTÁN

4.1. Az ellenzéki pártvezér

Imrédy Béla a lemondással nem tekintette befejezettnek politikai pályafutását: „Sokan talán azt hiszik, hogy én most félreállok, visszavonulok pihenésre. Nagyon tévednek. Akármilyen helyre állít a Sors, mindig teljes erővel és odaadással fogok küzdeni ugyanazokért az eszmékért, amelyekért idáig küzdöttem. Nem vagyok az, aki elkedvetlenedik, aki félreáll.”¹⁶⁸ Teleki Pál, az új miniszterelnök még jó ideig kénytelen volt elődje árnyékában kormányozni. A Magyar Élet Mozgalom március elején beleolvadt a Nemzeti Egység Pártjába, amely felvette a Magyar Élet Párja nevet. Az Imrédy-frakció 20–25 főből állt, amely az 1939. májusi „pünkösdi” országgyűlési választásokon megerősítette pozícióit.¹⁶⁹

1940 tavaszán a német katonai sikerek¹⁷⁰ hatására Imrédy úgy vélte, elérkezett a támadás ideje Teleki Pál politikája ellen. A német külpolitikához való szorosabb igazodást, a nemzetiszocializmus adaptálását és a németellenes hangulatkeltés letörését nevezte a politika helyes útjának földrajzi, történelmi, nemzetiségpolitikai

167 *Új Nemzedék*, 1939. február 17. 3.

168 *Nemzeti Újság*, 1939. február 19. 4.

169 A május 28–29-én lezajlott választáson a 260 képviselőházi mandátumból 187-et nyert a kormánypárt, háromat a vele szövetséges Egyesült Keresztény Párt, míg a szélsőjobboldali alakulatok 44-et szereztek. Ez figyelmeztető jel volt. Vö. ABLONCZY BALÁZS: i. m. 411–419.

170 Németország eddigre már bekebelezte Nyugat-Lengyelországot (1939. október), és megtámadta Dániát és Norvégiát (1939. április). Vö. DIÓSZEGI ISTVÁN – HARSÁNYI IVÁN – NÉMETH ISTVÁN: i. m. 503–510.

okok miatt és a további magyar revízió érdekében.¹⁷¹ A zsidókérdéssel, konkrétan az iparban végbement „örségváltás” ütemével, jellegével és módszereivel kapcsolatosan is hangoztatta elégedetlenségét. Teleki a június 3-i kormánypárt értekezleten felszólította vetélytársát a „frakciós aknamunka” beszüntetésére. Nem volt hajlandó engedni, ehelyett az egység megteremtésének másik útját jelölte meg – a belső ellenzék „önkéntes” távozását. Imrédy és 18 képviselőtársa október 3-án kilépett a pártból.¹⁷²

Imrédy igyekezett minden olyan feltevést eloszlatni, amely a birodalmi fővárosban beárnyékolhatná megbízhatóságát. Ezért ideológiai téren is hitet akart tenni a nemzetiszocializmus mellett, hogy igazolja „fejlődését” az emlékezetes Eucharisztikus Kongresszus óta. Ezzel magyarázható, hogy bírálta a római katolikus egyház elvi álláspontját a nácizmussal kapcsolatban, és elhatárolta magát azon törekvésektől, amely nem is annyira XII. Pius, mint inkább elődje, XI. Pius idején az egyház hatalmi állásainak megvédelmezésére törekedtek a hitlerizmussal szemben.¹⁷³ A lépés jelentőségét Berlinben a kívánt értelemben fogták fel, és „nagyon készséges eszköznek” értékelték a kormánypárti szélsőjobboldal vezérért.¹⁷⁴

1940. október 14-én bejelentette a Magyar Megújulás Pártja megalakulását. Az új párt parlamenti csoportja 23 tagot számlált. Az „Országos Pártvezető” Imrédy lett. A szervezeti szabályzat a fasiszta vezéri elv jegyében neki biztosította „teljes felelősség mellett a párt összes ügyeinek irányítását”. Jelentősebb párt-szervezet Dunántúlon Pécsen és Kaposváron, az Alföldön csupán Debrecenben jött létre. Inkább a visszacsatolt erdélyi és felvidéki területeken, főleg a városokban lett népszerű. Az Imrédy-párt elsősorban a keresztény polgárságot és értelmiséget kívánta megszólítani, a városi középosztály azon csoportjait, amelyek érdekeltek voltak a zsidótörvények által megindított „örségváltásban”, és nem elégedtek meg a változások mértékével és ütemével. A párt 1941 második felében már országos pártnak számított. A taglétszám kb. 8000-10.000 lehetett.¹⁷⁵ Az új tömörülés veszélyessége abban rejlett, hogy ezután a szélsőjobboldal nem kizárólag szalonképtelen nyilaskeresztesek képviselték, hanem magasan képzett szakemberek, politikusok és értelmiségiek, akiknek az államigazgatásban és a kormánypártban számos hívük volt.¹⁷⁶

A párt továbbá jó viszonyban volt a különböző egyházi tényezőkkel. Imrédy a

171 Vö. ABLONCZY BALÁZS: i. m. 449–450.

172 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 61–63.

173 Vö. ADRIÁNYI GÁBOR: *Az egyháztörténet kézikönyve*. Aurora, München, 1975, 254–256.

174 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 56–60.

175 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja*. Akadémiai, Budapest, 1970, 203–223. A párt programját és nemzetiségpolitikáját ld. uo. 235–254.

176 Míg a nyilasok támogatói között egyre inkább az alsóbb társadalmi csoportok (kispolgárság és a lumpen elemek) képviselői voltak találhatóak. Vö. ORMOS MÁRIA: i. m. 293–298.

budapesti Eucharisztikus Világkongresszuson elmondott beszédével olyan rokonszenvet ébresztett a katolikus egyház vezetői között, amely még évekkel később is számos papot vonzott az irányítása alatt álló pártba. Híveit megtalálhatjuk a KALOT¹⁷⁷ és az EMSZO¹⁷⁸ vezetőségében. Népszerű volt egyes szerzetesrendek rendházaiban is, különösen a pesti piaristák és a pécsi ciszterciák körében. Kevés adat van a katolikus egyház legfelső vezetésével kialakult viszonyára. Serédi Jusztinián bár igen rossz néven vette Imrédy pálfordulását, mégis ismételten kihallgatáson fogadta Esztergomban.¹⁷⁹

A nyilasok fenntartásokkal fogadták az új párt megjelenését. Szálasi csak akkor bízott volna Imrédyben, ha alárendeli magát az ő vezetésének. 1941. szeptember 12-én a Szálasi-pártból kilépett 14 képviselő. Ezután kilenc képviselő létrehozta a Magyar Nemzetiszocialista Pártot (MNSZP). Majd bejelentették, hogy a MMP és az MNSZP, megőrizve szervezeti önállóságát, szeptember 23-án megalakította a Magyar Megújulás Nemzetiszocialista Pártszövetség nevű politikai tömörülést. Az országgyűlésben 32 képviselővel rendelkeztek, ami 1942 közepére 40 főre emelkedett, míg a nyilasok száma ennek a felét sem érte el.¹⁸⁰

Imrédy Béla helyeselte a kormányok azon lépéseit, amelyek a tengelyhatalmakkal és főként a Németországgal való kapcsolatokat előbb politikai, majd fegyveres szövetséggé fejlesztették.¹⁸¹ 1942. novemberében azonban Kállay Miklós politikájában megkezdődött bizonyos módosulás, igazodva a háború menetében kibontakozó lassú fordulathoz.¹⁸² Béketalapozatások indultak meg Nagy-Britannia és az Egyesült Államok irányába. Ezek a kísérletek a német vezetés tudomására jutottak. Hitler Horthyval való találkozásán követelte Kállay leváltását, amit a kormányzó megtagadott.¹⁸³

Ennek megfelelően Imrédyék 1943 májusában heves politikai támadásba kezdtek a Kállay-kormány ellen, mert az megtúrta a szociáldemokrata párt működését. A zsidókérdés megoldását követelték, ennek keretében a zsidók teljes elkülönítését, külső megjelölését és összes vagyonuk keresztény kézbe történő juttatását. A német külügyminisztérium kereste azt a magyar garnitúrát, amely hajlandó és képes kiszolgálni a német érdekeket megőrizve az ország kormányozhatóságát és biztosítva

177 1935–1946 között működött a Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete.

178 Egyházközi Munkás Szakosztályok

179 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 74–75.

180 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 82–106.

181 Ezek a következő lépések voltak: csatlakozás a háromhatalmi egyezményhez (1940. november 20.), a hadba lépés Jugoszlávia (1941. április 11.), majd a Szovjetunió ellen (1941. június 27.), és a hadiállapot beállta Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal (1941. december). Vö. PÖLÖSKEI FERENC – GERGELY JENŐ – IZSÁK LAJOS: i. m. 215–225, 251–254.

182 1942. március 9. és 1944. március 22. között volt Kállay Miklós Magyarország miniszterelnöke.

183 1943. április 16–17-én találkoztak a Salzburg melletti Klessheim kastélyban.

a magyar gazdaság zavartalan működését. Erre a feladatra Imrédy és pártja tűnt a legalkalmasabbnak.¹⁸⁴

4.2. Újra a kormányban

Magyarország német megszállása (1944. március 19.) után Hitler Edmund Veessenmayert nem csupán budapesti követté, hanem teljhatalmú birodalmi meghatalmazottá is kinevezte.¹⁸⁵ Veessenmayer jelöltje a miniszterelnöki tisztségre Imrédy Béla volt. Horthy azonban nem volt hajlandó őt megbízni.¹⁸⁶ Imrédy viszont nem mondott le arról, hogy kormányzati pozícióba kerüljön. Így tárca nélküli közigazgatási miniszterként lett tagja 1944. május 23-án a Sztójay-kormánynak.¹⁸⁷ Imrédy feladata hivatalosan az ország gazdasági politikájának egységes irányítása volt, mégis csak a német-magyar gazdasági tárgyalásokban és egyezményekben jutott szerep neki, a gazdaság irányításában számottevő mozgástérrel nem rendelkezett.¹⁸⁸

Imrédy nehezményezte, hogy az SS¹⁸⁹ megkaparintotta – a magyar kormány előzetes tudomása és jóváhagyása nélkül – a hazai nehézipar legértékesebb vállalatát, a csepeli Weiss Manfréd Műveket. A vállalat örökösei nevében Chorin Ferenc 1944. májusában szerződést írt alá Heinrich Himmler magyarországi gazdasági megbízottjával. A megállapodás értelmében egy társaságot hoztak létre, amely 25 évre átveszi a vállalatot ellenőrző részvénytársaságot. Ez idő alatt a céget az SS meghatalmazottként kezeli, s ennek fejében jutaléka a bruttó bevétel 5%-a, az örökösök és családjaik pedig nagy összegű készpénzt kapva elhagyhatják Magyarországot. Az érintett Chorin, Mauthner, Kornfeld és Weiss családok tagjai június végén Portugáliába és Svájcba utaztak.¹⁹⁰

Imrédy személyesen kívánt volna tárgyalni Himmlerrel, aki erre nem volt hajlandó,

184 A németek levonták a következtetéseket az 1941. január végi romániai eseményekből. Ion Antonescu miniszterelnök csak az országban állomásozó német csapatok támogatásával volt képes leverni a fasiszta Vasgárda lázongását. Nyilvánvalóvá vált, hogy a nagy tömegbázissal rendelkező fasiszta mozgalmak a hatalom közelében előbb-utóbb kísérletet tesznek önálló igényeik érvényesítésére, és ily módon német szemszögből kaotikus állapotokat idézhetnek elő. Vö. JOSEPH ROTHSCHILD: *Románia története a két világháború között*. JATE Történelem Diákkör, Szeged, 1995, 49–55.

185 Vö. ROMSICS IGNÁC: *Magyar történelmi szöveggyűjtemény 1914-1999*. 1. köt. Osiris, Budapest, 2000, 357–358.

186 Vö. HORTHY MIKLÓS: i. m. 286–287.

187 Vö. HORTHY MIKLÓS: i. m. 292. Sztójay Döme 1935-től 1944. márciusáig berlini magyar követ, majd 1944. augusztus 29-ig Magyarország miniszterelnöke volt.

188 Vö. SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. 108–111.

189 Schutzstaffel (védosztag) a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt 1925-ben létrehozott félkatonai szervezete. 1929-től Heinrich Himmler (1900–1945) parancsnoksága alatt áll. 1936-tól a rendőrség birodalmi főnöke, 1943-tól belügyminiszter.

190 Vö. RÁNKI GYÖRGY: i. m. 1165–1166.

és inkább Imrédy megbuktatása mellett döntött. A magyar politikai életből való eltávolítására az SS vezetése eszközül a Magyar Nemzetiszocialista Pártot és az általa indított röpiratkampányt, ürügyként pedig Imrédy zsidó származását használta fel. Imrédy így 1944. augusztus 7-én lemondott tisztségéről, továbbá feladta pártja vezetését is. Politikai pályafutása ezzel véget ért 1944. augusztus elején.¹⁹¹

4.3. A népbíróság előtt

Imrédy 1945. május 29-én került fogságba Salzburg közelében. Október 3-án szállították vissza Budapestre, kiadva az Ideiglenes Nemzeti Kormányoknak.¹⁹² Imrédyvel szemben semmiféle kényszerítő eszközt nem alkalmaztak a kihallgatásokon. A vádirat Imrédyt felelőssé tette a nevéhez és személyéhez kapcsolódó kormányzati cselekményekért, politikai lépésekért, amelyek előidéztek, növelték és tartóssá tették Magyarország háborús részvételét, hozzájárultak a fasiszta eszmék terjesztéséhez, és amelyek az izraelita vallású magyar állampolgárok jelentős többségének pusztulásához vezettek.¹⁹³ Imrédy a politikai felelősséget elismerte, bár igyekezett szerepének jelentőségét kicsinyíteni, de határozottan elutasította, hogy bűnösnek érezze és vallja magát. A büntetőjogi felelősséget nem vállalta.¹⁹⁴

A népbírósági főtárgyalás 1945. november 14-21. között zajlott le. A kortárs újságíró, Rónai Mihály András úgy látta Imrédyt, mint aki „az életéért szinte nem is harcol”.¹⁹⁵ Valójában bízott a halálos ítélet elkerülésében.¹⁹⁶ Mégis a népbíróság 1945. november 23-án Imrédy Bélát bűnösnek mondta ki és főbüntetésként kötél általi halálra ítélte. A vádlott az ítélet ellen fellebbezett. Ügyét másodfokon 1946. január 28-án és február 4-én tárgyalta a Népbíróságok Országos Tanácsa, mely a halálos ítéletet jóváhagyta, azzal a változtatással, hogy azt golyó által kell végrehajtani. Imrédy kegyelemért folyamodott, de az öt fős tanács 3:2 arányban elutasította. Így Tildy Zoltán köztársasági elnök¹⁹⁷ 1946. február 27-én engedélyezte az ítélet végrehajtását. Imrédyt a következő napon sortűzzel kivégezték.¹⁹⁸ Utolsó szavai ezek voltak: „Jézus, Jézus, Jézus!”¹⁹⁹

191 Vö. SIPOS PÉTER – SIPOS ANDRÁS: i. m. 60–62.

192 Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944. december 22-én alakult meg Debrecenben.

193 Vö. SIPOS PÉTER – SIPOS ANDRÁS: i. m. 129–151.

194 Vö. SIPOS PÉTER – SIPOS ANDRÁS: i. m. 152–183.

195 RÓNAI MIHÁLY ANDRÁS: *Történelmi arcképcsarnok*. Háttér, Budapest, 1999, 185. A *Képes Figyelőben* 1945. november 24-én megjelent cikkét közli.

196 Vö. SZERENCÉS KÁROLY: „Az ítélet: halál”, *Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt*. Kairosz, Budapest, 2002, 167.

197 1946. február 1. – 1948. augusztus között.

198 Vö. SIPOS PÉTER – SIPOS ANDRÁS: i. m. 63–72.

199 ILLYÉS GYULA: *Naplójegyzetek 1946–1960*. Szépirodalmi, Budapest, 1987, 43.

ÖSSZEZÉS

Imrédy Béla pálfordulását illetően számomra elfogadhatatlan Sipos Péter véleménye, miszerint a miniszterelnök döntően az 1938. augusztusi berlini és kielői erődemonstráció hatására vált volna feltétlen hívévé és kiszolgálójává Németországnak. Továbbá Hitler elégedetlenségét és neheztelését – a revíziós ajánlat visszautasítása és a bledi egyezmény végett – szerette volna a kormányfő feledtetni feltétlen németbarátságával.²⁰⁰

Tény, hogy Imrédyre és a kormányára nagy nyomás nehezedett mind a németek, mind a növekvő szélsőjobb részéről. Az a veszély fenyegetett, hogy ha a kormány nem cselekszik megfelelően, akkor a nyilasok német támogatással, sőt erőszakkal magukhoz ragadják a hatalmat. Egy „nemzetiszocialista forradalom” azonban a hatalmon lévőknek nem volt érdeke. Imrédy magatartásának megváltozásában valószínűleg közrejátszott, hogy a veszélyesen terjedő magyar nemzetiszocialista tömegmozgalom vitorláiból a szelet kifogva elhatározta, hogy ő lesz a vezetője egy új magyar népi-nemzeti reformmozgalomnak. Erre jól mutat rá Bán D. András elemzésében.²⁰¹

A miniszterelnök annál szélesebb látókörű politikus volt, hogy az addigi angolszász rokonszenvét egy csapásra a feltétlen német orientációval cserélje fel. Londonból informális úton kapott értesüléseket, miszerint Nagy-Britannia nem érdekelt Magyarország sorsát illetően, tehát semmit sem tesz Németországnak a térségbe történő behatolása ellen. Imrédy ebből levonta a következtetéseket, miszerint a németek akarata lesz a mérvadó. Franciaország már kiszorult a térségből, az olaszok Berlinre voltak utalva, és a Szovjetunió ekkor még nem képviselte magát nagyhatalomként a régióban. Gergely Jenővel egyetértve megállapítható, hogy ebből a nemzetközi helyzetből következett elsősorban Imrédy egyértelmű külpolitikai fordulata.²⁰² Németország elkötelezett híve lett egészen a rendszer összeomlásáig.

A katolikus egyház viszonyáról az Imrédy-kormány politikájához kérdésben a következő megállapításokat tehetjük. A katolikus egyház kedvező fogadtatásban részesítette Imrédy Bélát, tudván róla, hogy római katolikus vallását gyakorló miniszterelnökről van szó. A rokonszenvet és a támogatást még jobban erősítette az Eucharisztikus Világkongresszuson való helytállása és a kezdeti erélyes intézkedések a nyilas mozgalommal szemben. A politikai és a társadalmi helyzet súlyosságának tudatában az egyház megszavazta az első zsidótörvényt, bár azzal részleteiben nem teljesen értett egyet. Főleg a keresztység méltatlan alkalmazását, és a kikeresztelt zsidók státusának visszaminősítését nehezményezte. A „kisebbik rosszat választva” az

200 Vö. SÍPOS PÉTER: *Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja*. 56–57.

201 Vö. BÁN D. ANDRÁS: i. m. 138–139.

202 Vö. PÖLÖSKEI FERENC – GERGELY JENŐ – IZSÁK LAJOS: i. m. 212.

egyházias megszavazták a törvényjavaslatot, mert bíztak abban, hogy az egyre erősödő nyilasokat ezáltal vissza lehet fogni. A történelmi események azonban megmutatták, hogy a nyilasokkal szemben alkalmazott „szélkifogás-technikája” eleve bukott stratégia volt. Minden engedmény csak növelte „étvágyukat”.

Az első bécsi döntést üdvözölte az egyház. Ami az ország gyarapodását jelentette, az az egyház számára az egyházmegyéek területének gyarapodását, visszaállítását jelentette. A novemberi kormányválság idején az általam vizsgált katolikus napilapok egyöntetűen Imrédy pártján álltak, a disszidenseket „palotaforradalmároknak” tartva. A katolikus egyház álláspontját leginkább képviselő Egyesült Keresztény Párt még titkos megállapodást is írt alá Imrédyvel az együttműködésről. Ennek megfelelően nem is szavazták le a párt tagjai a miniszterelnököt.

A honvédelmi törvényjavaslatot összességében támogatta az egyház. Ellenben a második zsidótörvénnyel szemben már kifogások merültek fel, aminek elsimítása Teleki Pálra várt. Ugyanez volt a sorsa a földbirtok-törvényjavaslatnak is. Imrédy mozgalomával szemben a felsőpapság már tartózkodó volt. Ennek ellenére tagjai között szép számmal találhatók keresztény emberek.

Összességében megállapítható, hogy a katolikus egyház jóindulatúan, támogatóan viszonyult Imrédy Béla kormányához. Bár egyre inkább fenntartásokat állított, amikor látta fokozódó jobbratolódását, közeledését Németország és egyben a nemzetiszocialista ideológia felé. Ennek ellenére népszerűsége viszonylag töretlen maradt. Távozása a miniszterelnöki székből azért nem érintette érzékenyen az egyházi érdekeket, mert utóda, Teleki Pál személyében szintén katolikus és egyben kipróbált politikus lépett a kormány élére.

*Dinnyés Kamilla Judit
Szegedi Hittudományi Főiskola*

MELLÉKLET

Nemzeti Újság, 1938. augusztus 14. 5–6.

Mit hirdet a nyilasok hivatalos egyházpolitikája?

A föl nem esküvők ezrei mentek a halálba, amikor azt kívánták tőlük, hogy a francia forradalom népfellegi alkotmányára tegyék le az esküt. Nem tették le. Mert az az alkotmány a legkatolikusabb király országában megszüntette az egyházi célvagyon, csak a plébániák és a protestáns „hitközségek” javait hagyta meg s azt ígerte, hogy ezentúl az állam fog gondoskodni a papság és az istentiszteleti élet anyagi ellátásáról. A lelkipásztorkodással egybe nem kötött javadalmakat, káptalanokat eltörölték, mivel a katolikus papság élettevékenységét kizárólag a lelkipásztorkodásra akarták szorítani, a szerzetesek kolostorait legnagyobbbrézt

bezárták, birtokaikat elkobozták, azután megalkották a papság polgári szervezetét és végül kötelezték a papságot, hogy ezekre az új állami törvényekre esküt tegyenek. A francia papság óriási többsége azonban hű maradt hivatásához, hű maradt az Egyházzal, hű maradt a Pápa tekintélyéhez és inkább vállalta az elűzést, a nyomorúságot, a börtönt és a guillotint, – de nem hódolt be a forradalomnak. Voltak néhányan fölesküdködők is – mint ama bizonyos Grégoire plébános –, akik a követelt esküt letették, de ezzel nyomban szembe is kerültek egyházi főhatóságaikkal, amelyek kénytelenek voltak őket a papi ténykedéstől eltiltatni. A hűtelen és korrump autuni püspök, a hírhedt Talleyrand önmagán kívül egyetlen püspököt sem talált Franciaországban, aki hajlandó lett volna az Egyházzal való szembefordulást fedezni s ezért az assermentés-k közül maga szentelt föl kettőt, amivel megkezdődött az egyházú papok szörnyű üldözése. Ezren és ezren haltak meg az insermentés-k közül. Némelyeket ott gyilkoltak meg a templomukban, másokat a plébániákon rohant meg a földühített tömeg. Tízezer számra vitték őket börtönbe vagy száműzetésbe, ahol az éhség és a nyomor katasztrofái lettek. De a Sieyès abbé, Talleyrandok, Grégoire-ok kereszténységéből ők mégsem kértek és nem kértek abból az állami eltartásból, amelyet ígértek nekik, sem a jogtalanul elkobzott és feldarabolt egyházi célvagyonból. Miért? Mert katolikusok voltak. Az az egyházpolitika pedig, amely ilyen módon akarta rendezni az állam és az Egyház viszonyát, katolikusellenes volt. Hiába hirdettek a Grégoriók közbe morált, hiába szavaltak kereszténységről, hiába próbálták elhíttetni a hívekkel és önmagukkal, hogy a forradalmat és az Egyházat egyszerre lehet szolgálni, hogy elvek és tanok, amelyeket Krisztus földi helytartója kárhoztat és elítél, megváltói lehetnek a katolikus Franciaországnak s a keresztény emberiségnek, a nagy többség hű maradt és nem hitt nekik. Oh s mert akkor is voltak, akik úgy tettek, mintha nem Voltaire parancsát, a „tipord el a gyalázatot” szörnyű felhívását teljesítenék, hanem „csak a politikától akarnák elválasztani az Egyházat”, csak „vissza akarják adni a papságot az igazi feladatának”, csak „fel akarják szabadítani az alsópapságot”.

De Róma nem hitt nekik. És felfüggesztette az esküt tett papokat, amiért azután elvették tőle Avignont és többi francia birtokait. Így indult meg a papok tömeges bebörtönözése, meggyilkolása, kivégzése. Az 1792. évi szeptemberi mézárásoknál pár nap alatt több mint négyszáz papot, köztük sok püspököt vetettek börtönbe, kínoztak halálra s az állítólag felszabadítani akart alsópapság tízezreit küldték száműzetésbe. Mert az elinduló forradalom a maga belső törvényei szerint megy és nem jóakarátú fantaszták, nem megalkuvó reménykedők, s nem azok elképzelései szerint, akik elhiszik a frázist, hogy van politikai katolicizmus, amely szemben áll a pozitív kereszténységgel. Mert a katolicizmust ezekkel sem szembeállítani, sem ezektől elválasztani nem lehet.

Az utolsó években is hallottunk már nagy ígéreteket pozitív kereszténységről, például akkor, amikor a nemzetiszocialista uralom átvette a kormányzást Németországban. A frázisok mindig ugyanazok, csak forradalmaknak van más cégérük és ideológiáiknak van más nevük, akiket egyszer Voltaire-nek és Rousseau-nak, máskor pedig Rosenberg-nek hívnak.

A nemzetiszocializmus is úgy jött, mint aki nem ellensége a vallásnak, aminek sokan hittünk eleinte, hiszen az istentelen bolsevizmus nagy ellenhatásaként lépett föl a barna forradalom. Fájdalom azonban a nürnbergi nagy ünnepi pártcsarnok alapkövébe nem a sokat emlegetett igazi Evangéliumot, hanem Rosenberg pogány munkáját falazták be.

A nemzetiszocializmus magyarországi képviselői is folytonosan azt hirdetik a nyilvánosság előtt, hogy ezek az itthoni nyilas mozgalmak nemcsak nem kerülnek szembe a kereszténységgel, hanem dehogy, sőt éppen ellenkezőleg, ők vannak hivatva arra, hogy „a magyar szociális Krisztus országlását bevezessék”. Mi nem akarjuk kétségbe vonni a jóhiszeműségét és a jó szándékait azoknak, akik a magyar nyilas mozgalomban, a magyar nemzetiszocialista állam jövő körvonalait úgy szeretnék kirajzolni, hogy ne ütközzenek össze a katolicizmussal, a magyar nép ősi keresztény hitével s a nemzeti gondolattal egybeforrt keresztény hagyományaival. De sajnos, a szándék és a jóhiszeműség a politikában nem mentesít a végzetes következmények alól, amelyet az alapjukban antikatólikus tanok államelmélete és a fajmádat teoretikusai elindítanak a minden forradalmak örök útján.

Mostanában két vezető nemzetiszocialista közíró is elmondotta nyilas lapok hasábjain a magyar nemzetiszocialista mozgalom egyházpolitikai célkitűzéseit. Ezek nagyjában egyeznek mindazzal, amit néhány hónap előtt a pártvezér és helyettese egy közös cikkben szűkebb körű lapnyilvánosság előtt meglehetősen kaotikus formában már előadott.

Nem akarunk azokról a teológiai eszmefuttatásokról beszélni, amelyek ennek az egyházpolitikának programját körülveszik, mert hiszen az ezen a téren való járatlanságot, sok tévedést, félreértést és félremagyarázást nehéz volna egy cikk keretében mind helyreigazítani. Tény, hogy ezeknek a cikkeknek szómártásaiban rengetegszer fordul elő az Üdvözítő neve, idézgetnek az apostolok s általában a Szentírás szavai és mindenekfölött buzgó fogadkozások hangzanak a gyakorlati kereszténységről, a pozitív kereszténységről, természetesen mindig a népfölség és a fajkultusszal való arányos elegyítésben. Ezekre nem lehet és nem is szabad válaszolni. Mit mondjunk az olyan fejtegetésre, hogy „a nemzetiszocializmus a magyar népközösséget mint magyar szentséget Krisztus mellé akarja emelni az oltárra és nem az oltár lépcsőjére teszi, hogy ott minden szélhámos mocskos saruját törölhesse benne”.

Az oltár lépcsőjére a magyar történelem során királyok borultak le. Hívők térdelnek oda, amikor áldozásra járulnak. Főpapok, papok, ministránsok lépdelnek az oltárnak a lépcsőjén. Ezek a szélhámosok? Hol látott a jeles közíró szélhámosokat az oltár lépcsőjén, akik mocskos saruikat törlik bele? De ha mint katolikus írja ezt, mit ért az alatt, hogy az oltár lépcsőjére nem lehet helyezni a magyar népfölséget. Hiszen az egész katolikus magyar nép századokon át, királytól az utolsó várjobbágyig, ott térdelt az oltár lépcsőjén, magában hordozván a népfölséget is és ezeréves harcban megpróbált magyar fajtánkat is. Katolikus fölfogás-e az, hogy Krisztus mellé, a jelenlévő Isten mellé, az Eucharisztia örök misztikuma mellé bármit oda lehet tenni az oltárra? Az oltárra, ahol Krisztus mindennap újra föláldozza magát, ahol teste megtöretik és vére csordul? Lehet oda tenni mást, bármilyen nagy, bármilyen

gyönyörű eszmét a világon? Teheti oda ember az oltárra Krisztus teste-vére mellé imádásra bármilyen más érzelmét, bármilyen tiszteletreméltó összetartozását az istenhiten kívülről? Az Eucharisztia csodája mellé, amelynek olyan fönségesen hódolt ez az ősi magyar fajta, ennek a nemzetnek igazi népfölsége néhány héttel ezelőtt? Föl, imádásra, lehet tenni bármi mást? Édesanyánk mindannyiunkhoz legközelebb áll, a szülőnek legnagyobb kincse a gyermek, a férfinak büszkesége a hivatása, a katonának a fegyvere, minden hazafinak a haza gondolata, de Krisztus mellé imádásra még a magyar Szent Koronát se tettük föl soha az oltárra! Mert az még koronázás misztikus pillanatában is az oltár előtt van elhelyezve.

Íme, csak egyetlen frázis és milyen rettenetes tájékozatlanságot mutat a Krisztus hitről, az Egyházzól és a vallásról.

De hát politikai programokban nem az a frázistenger a lényeg, amivel körülveszik, hanem a tény, hogy mit akar ez az egyházpolitikai program. Amely az említett két nemzeti szocialista közírónak legutóbbi cikkeiben teljesen azonos fogalmazásban került a nagyközönség elé, mint a most már egyesült nyilas mozgalom hivatalos programja. Amíg nyilas gyűléseken kíméletlen durvasággal, tiszteletlen vakmerőséggel beszéltek az Egyház fejről, vagy a német püspöki karról, vagy a magyar egyházfejedelemről, amíg röpcédulákon nevezték cirkusznak az Eucharisztikus Kongresszust, mindezt lehetett felelőtlen betolakodott elemek garázdálkodásának is feltüntetni. Bár tudjuk, hogy vezető pártegyéniségek tettek a katolicizmust súlyosan sértő kijelentéseket nyilas gyűlések során. Ez a most meghirdetett egyházpolitikai program azonban már a párt olyan vezető egyéniségeinek írásaiban lát napvilágot, akiket többé nem lehet felelőtlen elemeknek tekinteni, ezt az egyházpolitikai programot mint tényt kell tudomásul venni.

Mit mond ez a program, amely állítólag „az evangéliumi társadalmi normákat megalkuvás nélkül akarja a gyakorlatba átültetni”? Mit mond nekünk, magyar katolikusoknak?

Az első pont szerint „az államfő számára feltételek nélkül biztosítjuk a főkegyúri jogok gyakorlatát”.

Ez tehát azt jelenti, hogy egyoldalúan a magyar állam birtokba venné egy olyan jog gyakorlását, amely a mindenkori apostoli magyar királyokat illette meg s mindenkor a Szentszékkal való egyetértésben. Semmi esetre sem feltételek nélkül, mert a főkegyúri jog gyakorlásának meg kell, hogy legyenek azon személyi és tárgyi előfeltételei, amelyek a múltban megvoltak. A katolikus közönség számára nem kell ezeket külön felsorolni. Csak megjegyezzük, hogy például ezt más, mint katolikus apostoli király nem gyakorolhatná. Ez a kérdés magyar alkotmányjogilag is annyira tisztázott, hogy úgy az 1920: I. t.c., mint az államfő jogaira vonatkozó többi újabb törvénycikk kifejezetten kiveszik a királyi jogok hatáskörének ama részéből, amelyet az államfő gyakorol. A főkegyúri jog egyébként nemcsak magyar jogi kérdés, hanem általános egyházjogi kérdés is, amelyet egyoldalúlag szabályozni ugyanazt jelentené, mint amikor a francia forradalom akarta a püspökök választását a pápa kizárásával rendezni.

A következő mondat szerint a „a történelmi egyházakat a politikától elválasztjuk és visszaadjuk igazi krisztusi hivatásuknak, az evangélium lankadatlan hirdetésének”. A nemzeti szocialista program szerint tehát az Egyház nem teljesíti igazi hivatását, azt vissza kell neki adni, mert ma nincs a birtokában. Sőt, egyenesen azzal vádolják a katolikus Egyházat, hogy az evangéliumot nem hirdeti lankadatlanul és ebben nyilván a politika akadályozza! Józan katolikus ember tisztában van azzal, hogy ez micsoda ferdítés. A magyar katolicizmus azonban nem fogadhatja el azt, hogy ne legyen joga a magyar közéletre, a magyar politikára befolyást gyakorolni. A magyar katolikus Egyház részvételét a törvényhozásban kezdettől fogva biztosították a magyar törvények. Magyarország első főpapa nemcsak egyházfejedelem, hanem az ország első zászlósurája is. A magyar főpapságnak, a szerzetesrendek vezetőinek a törvény biztosítja a törvényhozásban való részvételét és ezen keresztül az ország életébe való törvényes befolyását. Ezt el akarják venni? A kormányzói hatásköréről szóló törvény az Országos Tanács tagjává teszi a magyar hercegprímást. Ez kétségtelenül politikum; az a legnagyobb politikum, amelyik ezer éven át jellemezte Magyarországot, a hűséget a Szentszék felé s a magyar katolikus Egyház kivételes helyzetét a magyar életben befelé. Ezekből akarják kizárni a magyar katolikus Egyházat? Erre tessék felelni!

A következő ígéret, hogy „a történelmi egyházak vallásgyakorlatát biztosítják és a hitoktatási törekvéseket hatékonyan támogatják”. Szóval: csak a hitoktatási törekvéseket, mert például a nevelésről a Szálasi–Széchenyi program kifejezetten megmondotta, hogy a felekezeti oktatást el akarja törölni és ezzel az Egyházat ki akarja zárni arról a területről, ahol működnie nemcsak természeti joga, hanem tanítói működéséből kifolyóan kötelessége is.

Egy másik pont ugyanezt mutatja, amikor azt mondják, hogy „biztosítjuk a kolduló szerzetesrendeknek széleskörű lelkesítő tevékenységét”. Tehát csak a kolduló szerzetesrendeket és ezeknek is csak a lelkesítő tevékenységét. Hogy Magyarországon a tanítórendeknek százados érdemei vannak virágzó iskoláikban, arról mélységesen hallgat ez a bizonyos ilyen meg amolyan jó katolikus által szerkesztett egyházpolitikai program.

De van itt még cifrább is. Például az a rész, amelyik kifejezetten az alsópapságot akarja lázítani s ugyanakkor a legmélységesebben, a legfölbáborítóbban sérti meg. Azt állítják tudniillik, hogy „az alsópapságot föl kell szabadítani a Mammon kötelékéből és Krisztus igazi szolgálóivá kell emelni őket”. (A mézesmadzag természetesen ott van: az anyagi függetlenség és méltó megélhetés.) De hát ki meri azt mondani, hogy az alsópapságunk ma Mammon kötelékeinek rabja? Hogy ma Krisztusnak nem igazi szolgálói, és oda még a nemzeti szocializmusnak kell őket fölemelni. Mert például egy másik pont szerint „a stóla elfogadása a szentségi cselekményt üzleti tevékenységre süllyeszti”. A magyar alsópapság tehát ez idő szerint, mivel stólát elfogad, üzleti tevékenységre süllyeszti a szentségi cselekményeket? És ezt katolikusok hirdetik!

Joggal lehet kíváncsi ezután a katolikus közönség, hogy mi az álláspontja a nemzeti szocializmusnak a katolikus egyházi célvagyonnal szemben. Azzal a célvagyonnal

szemben, amely a szigorúan vett lelki gondozáson fölül példátlan terheket visel nemcsak a katolikus Egyház, hanem az egész magyar nemzet és társadalom érdekében: papnevelőket, tanítóképzőket, középiskolákat, főiskolákat, népiskolákat tart fenn, hiszen az egész magyar művelődésügy az állami és egyházi közoktatás együttes munkáján alapszik. A célvagyon, amely jótékonyági intézményeket, kórházakat, könyvtárakat tart fenn, amely óriási összegekkel járul hozzá az egyetemi oktatáshoz és általában minden terhéből a magyar életnek kiveszi a részét, nos, mi a programja ezzel szemben a nemzeti szocialista egyházpolitikának?

Egyszerű. Az egyházi nagybirtokokat a „történelmi egyházak hitközségeinek juttatjuk”, hogy „az alsópapság léte és anyagi függetlensége újabb évezredre megalapozott lehessen”, mert „az egyházi nagybirtokoknak hitközségi célvagyonokká és hitközségi kishitbizományokká alakítása után minden kongrua és egyházi adó megszűnik”. Hogy az állítólag katolikus fölfogású programszerkesztők nem tudják, hogy hitközségeik csak a zsidóknak vannak, még hagyján. De hogyan képzelik azt, hogy a katolikus egyházi vagyont szétosszák – a történelmi egyházak hitközségei között? Van tudomásuk a program [szövegromlás miatt nem látható – DK] jog is van a világon, s hogy van ennek kódexe, amelynek érvénye minden katolikusra az egész világon kiterjed? Van tudomásuk arról, hogy e szerint az Egyház vagyont senki sem jogosult átvenni és osztogatni? Az Egyház pedig és az egyházjog ilyen felosztást egyáltalában nem engedne meg.

Nehogy félreértés legyen, meg kell állapítani, hogy a magyar katolikus Egyház kifejezetten eddig is vállalta az egyházi célvagyon korkövetelte áldozatait. De azt a magyar katolicizmus sohasem fogja elfogadni, hogy párturalmak és a párturalom karjába esett állami kormányzat önhatalmúlag szabdalja szét ezt a célvagyont s osztogassa a maga homályos és értelmetlen elképzelései szerint.

Olyan pozitív kereszténység, olyan gyakorlati kereszténység, amely azzal akarja kezdeni, hogy nekiront a magyar katolikus Egyháznak és birtokait, vagyonállományát hitközségeknek akarja szétszórni, lehet programja valamilyen politikai pártnak, de semmiféle formában sem kereszténység, hanem csak forradalom és felforgatás.

Nos, és mit kíván mindezzel szemben a „felszabadított alsópapságtól” és általában az Egyháztól a magyar nemzeti szocializmus? Azt, amit a francia forradalom.

Esküt, ünnepélyes esküt, a templomokban, a hívek előtt letett ünnepélyes esküt „a magyar népközösségre”, azaz lényegében természetesen a nemzeti szocialista ideológiára és párturalomra. Ez pedig a javadalomba lépésnek az előfeltétele volna. Értitek katolikusok? Hallod katolikus alsópapság? Lehetsz assertermenté, lehetsz fölesküdő, mert csak így kapod meg majd a nemzeti szocialista jövőben a plébániádat. És te katolikus hívő, csak akkor kapsz papot és csak olyant, aki hajlandó neked fölesküdni! Mindez természetesen „az evangélium érdekében”, a „pozitív kereszténység érdekében”! Ezzel szemben roppant kegyes lesz a nemzeti szocialista kormányzat, mert „amíg az egyházi nagybirtokok hitközségi vagyonokká

való átalakítása megtörténik, amíg a hitközségi birtokok egységesítése és arányosítása bekövetkezik, (addig vajjon ki élvezi a jövedelmeket?) addig minden paróchus, lelkész bizonyos három rangosztálynak megfelelő, a lelkészi szolgálat idővel és egyéb érdemekkel arányos kongruában részesül”.

De csak addig, amíg a magyar népfeliséget és népfeliségi világszemléletet, azaz nemzeti szocializmust meg nem sérti, más egyház hívőjét áttérésre nem biztatja és stólat nem fogad el.” A nemzetiszocialista egyházpolitika tehát a lelkészi szolgálaton kívül még egyéb érdemeket is kíván. Hogy a nemzetiszocialista párt mit tekint ily érdemnek, azt könnyű kitalálni. Ha azonban például a pap meg meri ismételni Őszentsége „Mit brennender Sorge” című enciklikájának valamelyik megállapítását, amely tudvalevőleg a népfeliségi világszemlélettel és nemzetiszocializmussal szemben áll, akkor már ezt a kongruát elveszti. És elveszti akkor is, ha folytatja az Egyház missziós tevékenységét és téríteni mer. Mert az tilos. Sőt! A program meg is mondja, hogy „a lélekállomány hódítóira kíméletlenül fogják alkalmazni a valláselleni kihágás büntetését.” Aki tehát véletlenül a katolikus Egyház tanítása szerint tévelygő keresztényt a katolikus hitigazságoknak visszanyer, büntetendő cselekményt követ el, amellyel állás és javadalomvesztés jár. Óh, milyen gyönyörű katolikus jövő!

Nem is beszélve arról, hogy a paróchiáról való száműzetésen kívül, úgy látszik, más büntetést is tartogat azoknak a papoknak, akik szerinte, farizeus módon „a hungarizmus, a magyar nemzetiszocializmus ellen hadakozni mer”, ezeknek ők – írják –: „bőséges alkalmat adunk a teljesen magányos meditálásra, vezeklésre”. Talán egyszerűbb lett volna kiírni: az internálásra, börtönre. Ismételjük: mindezt nem felelőtlen pártgyűlési kijelentésekből, nem is felelőtlen cikkírók írásaiból, hanem két előkelő vezető nemzetiszocialista közíró által szóról-szóra idézett nemzetiszocialista pártprogramból vesszük, mint a nemzetiszocialista párt egyházpolitikájának alapelveit. Hogy azután mind emellé még csalogatóul ott van, hogy atheizmust, felekezetenküliséget nem fognak tűrni s gondjuk lesz a felekezeti békére, az igaz, de igaz az is, hogy ugyanaz a program nyíltan bejelenti, hogy ez a sokat hirdetett hungarizmus a német nemzetszocializmusnak az átvétele. Amint a közíró mondja: „Nyugatról vettük át a kereszténységet, a királyságot, a „szent Koronát”, (hogy ezt a sajátosan és különlegesen magyar közjogi eszmét, amely sehol a világon nem volt és sincsen, honnan vettük át, azzal a tudós közíró adós maradt. De így folytatja): rendiséget, kapitalizmust, liberalizmust egyaránt. A külpolitikai, katonapolitikai és külkereskedelmi erővonalak közeledő találkozása alkalmából átvesszük a nemzetiszocializmust is, akárhogy rikoizoznak, makognak, dadognak az érdekelt ellenzőik.”

Nos, mi nem rikoizozunk, nem makognak és nem dadognak, hanem csöndesen és nyugodtan beszélünk: örülünk ennek az önleplező vallomásnak, amely megcáfol egy hamisságot, azt tudniillik, hogy a magyar nemzetiszocializmus nem volna ugyanaz, mint a német nemzetiszocializmus. A hivatalos pártprogram szerint igenis ugyanaz!

„Átvesszük a nemzetiszocializmust”, - mondják ők boldogan és büszkén s ezzel kimondják

az ítéletet maguk felett a katolicizmus számára.

A magyar katolikus, épp úgy, mint a világ minden katolikusa számára világnézeti, hitbeli kérdésekben Szent Péter helytartójának szava az irányadó. Őszentsége ismételtén kifejtette, hogy katolikus nem lehet nemzetiszocialista. Megmondotta hatalmas encyklikájában is, hogy miért. Meghirdette, hogy a nemzetiszocializmus tanainak és elveinek legnagyobb része szembekerült s a nemzetiszocializmus vezetői szembekerültek az Egyházzal, az evangéliummal, a kereszténységgel. Ha tehát ezt a nemzetiszocializmust a magyar nyilasok átveszik, akkor szembekerülnek a katolicizmussal. Szembekerülnének még akkor is, ha nem hirdetnének olyan egyházpolitikát, mint amilyent programjuk lefektet, amely magában is szembefordulás a katolikus Egyházzal.

Mi köszönjük a nemzetiszocializmus közíróinak, hogy őszinte és félreérthetetlen kijelentéseikkel sikerült végre ezt az eddig mesterségesen homályba burkolt kérdést tisztázni. Lehet, hogy ők nem így képzelték az eredményt, de tudniok kellett volna, hogy a magyar katolicizmus ismeri önmagát, ismeri egyházát, tisztában van saját hitével, saját bölcséleti, erkölcsi és jogi tételeivel. Ha valakinek volt kételye, azt a nemzetiszocializmus közíróinak sikerült meggyőzni, hogy ők átveszik a német nemzetiszocializmust, amelyet a legfőbb katolikus egyházi tekintély ex cathedra elítélt és kihirdetnek olyan egyházpolitikát, amelyet egyetlen józan és hitéhez, Egyházához ragaszkodó katolikus el nem fogadhat.

Ezzel mi ezt a vitát lezártuk. Ha voltak olyanok, akik eddig a nyilasok ígéreteinek a katolicizmus kérdésében hitelt adtak, most láthatják, mi az igazság! „Akiknek szemeik vannak, lássák, akiknek füleik vannak, hallják!”

Mi tudjuk, hogy a magyar katolicizmus a nemzetiszocializmus átvétele ellen s az ilyen egyházpolitika ellen egységesen fog felsorakozni és nem lesz senki, aki Őszentsége szavával és a magyar katolicizmus létérdekeivel szembeforduljon. [...]

IRODALOMJEGYZÉK:

Korabeli napilapok:

Nemzeti Újság, 1938–1939.

Új Nemzedék, 1938–1939.

Továbbá:

ABLONCZY BALÁZS: *Teleki Pál*. Osiris, Budapest, 2005.

ÁBRAHÁM FERENC – KUSSINSZKY ENDRE (szerk.): *Az Imrédy-per: a vád, a vallomások és az ítélet*. Magyar Központi Híradó, Budapest, 1945.

ADRIÁNYI GÁBOR: *Az egyháztörténet kézikönyve*. Aurora, München, 1975.

BARCZA GYÖRGY: *Diplomataemlékeim 1911–1945*. I, Európa – História, Budapest, 1994.

BÁN D. ANDRÁS: *Illúziók és csalódások. Nagy-Britannia és Magyarország 1938–1941*. Osiris, Budapest, 1998.

- BEKE MARGIT (szerk.): *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között*. 2. köt. Aurora, München, 1992.
- BERAN FERENC – LENHARDT VILMOS: *Az egyház társadalmi tanítása*. Szent István Társulat, Budapest, 2003.
- BEREND T. IVÁN – SZUHAY MIKLÓS: *A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848–1944*. Kossuth – Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973.
- Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945*. 3. köt. Akadémiai, Budapest, 1970.
- DIÓS ISTVÁN (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*. Szent István Társulat, Budapest, 1993.
- DIÓSZEGI ISTVÁN – HARSÁNYI IVÁN – NÉMETH ISTVÁN (szerk.): *20. századi egyetemes történet*. 1. köt. Korona, Budapest, 1995.
- GERGELY ANDRÁS: *Magyarország története a 19. században*. Osiris, Budapest 2003.
- GERGELY JENŐ: *A politikai katolicizmus Magyarországon (1890–1950)*. Kossuth, [Budapest] 1977.
- GERGELY JENŐ: *Eucharisztikus világkongresszus Budapesten/1938*. Kossuth, Budapest, 1988.
- GERGELY JENŐ: *Katolikus egyház, magyar társadalom 1890–1986*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989.
- GERGELY JENŐ: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*. ELTE – Újkori Magyar Történeti Tanszék, Budapest, 1997.
- GERGELY JENŐ – KARDOS JÓZSEF – ROTTLER FERENC: *Az egyházak Magyarországon Szent Istvántól napjainkig*. Korona, Budapest, 1997.
- GERGELY JENŐ – PRITZ PÁL: *A trianoni Magyarország 1918–1945*. Vince, Budapest, 1998.
- GYURGYÁK JÁNOS: *A zsidókérdés Magyarországon*. Osiris, Budapest, 2001.
- HALMOSY DÉNES: *Nemzetközi szerződések 1918–1945*. Közgazdasági és Jogi – Gondolat, Budapest, 1983.
- HORTHY MIKLÓS: *Emlékirataim*. Európa – História, Budapest, 1990.
- ILLYÉS GYULA: *Naplójegyzetek 1946–1960*. Szépirodalmi, Budapest, 1987.
- Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919–1945*. Kossuth, Budapest 1969.
- KARSAI LÁSZLÓ: *Holokauszt*. Pannonica, Budapest, 2001.
- LÁSZLÓ T. LÁSZLÓ: *Egyház és állam Magyarországon 1919–1945*. Szent István Társulat, Budapest, 2005.
- LUKÁCS JÁNOS: *A magyar katolikusok és a zsidókérdés*, *Vigilia* 66 (2001) 649–662.
- Magyar Törvénytár. 1920. évi törvénycikkek*. Franklin-Társulat, Budapest, 1921.
- Magyar Törvénytár. 1938. évi törvénycikkek*. Franklin-Társulat, Budapest, 1939.
- Magyar Törvénytár. 1939. évi törvénycikkek*. Franklin-Társulat, Budapest, 1940.
- Magyar Törvénytár, 1940. évi törvénycikkek*. Franklin-Társulat, Budapest, 1941.
- A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus emlékkönyve*. Szent István Társulat, Budapest, 1938.

- ORMOS MÁRIA: *Nácizmus – fasizmus*. Magvető, Budapest, 1987.
- PASTOR, PETER: Magyar-szovjet diplomáciai kapcsolatok 1935–1941: megghiúsult újbóli közeledés. *Századok* 140 (2006) 199–218.
- PELLE JÁNOS: *A gyűlölet vetése: a zsidótörvények és a magyar közvélemény 1938–1944*. Európa, Budapest, 2001.
- PELLE JÁNOS: A katolikus egyház és a zsidótörvények, *Vigilia* 66 (2001) 13–24.
- XI. PIUS: Quadragesimo anno. In Tomka Miklós – Góják János (szerk.): *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok*. Szent István Társulat, Budapest, 1993, 57–103.
- PÖLÖSKEI FERENC – GERGELY JENŐ – IZSÁK LAJOS: *20. századi magyar történelem 1900–1994*. Korona, Budapest, 2001.
- RÁNKI GYÖRGY et al. (szerk.): *Magyarország története 1918–1919, 1919–1945*. Akadémiai, Budapest, 1988.
- ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Budapest, 2004.
- ROMSICS IGNÁC: *Magyar történelmi szöveggyűjtemény 1914–1999*. I. Osiris, Budapest, 2000.
- RÓMAI KATHOLIKUS NAGYOB B KATEKIZMUS. Szent István Társulat, Budapest, 1930.
- RÓNAI MIHÁLY ANDRÁS: *Történelmi arcképcsarnok*. Háttér, Budapest, 1999.
- RÓNAY LÁSZLÓ: *A magyar katolikus egyház története 1939-ben*. I. rész, Új Ember, Budapest, 1995.
- ROTHSCHILD, JOSEPH: *Románia története a két világháború között*. JATE Történész Diákkör, Szeged, 1995.
- SALLAI GERGELY: *Az első bécsi döntés*. Osiris, Budapest, 2002.
- SIPOS PÉTER: Az Imrédy-kormány megalakulásának történetéről. *Századok* 100 (1966) 62–97.
- SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja*. Akadémiai, Budapest, 1970.
- SIPOS PÉTER: *Imrédy Béla*. Elektra, Budapest, 2001.
- SIPOS PÉTER – SIPOS ANDRÁS (szerk.): *Imrédy Béla a vádlottak padján*. Osiris – Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1999.
- SZÁNTÓ KONRÁD: *A Katolikus egyház története*. 2. köt., Ecclesia, Budapest, 1984.
- SZERENCSES KÁROLY: „Az ítélet: halál”, *Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt*. Kairosz, Budapest, 2002.
- TELEKI ÉVA (szerk.): *A Wilhelmstrasse és Magyarország: német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944*. Kossuth, [Budapest] 1968.
- ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve*. Magyar Egyháztörténelmi Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 1996.

